

Міністерство науки і освіти України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної
науки

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

«ХРИСТІЯНІЗАЦІЯ ПОЛЬСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ІХ – ХІV ст.»

Студентки 4 курсу, ІА-42 групи
Спеціальності 032 «Історія та археологія»

Корчевської Марії Іванівни

Керівник: кандидат історичних наук, доцент

Вітенко Микола Дмитрович

Рецензент: кандидат історичних наук, доцент

Міщук Андрій Іванович

Івано-Франківськ, 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Становлення та початок християнізації польських земель.....	8
Розділ 2. Відновлення християнського впливу та зміцнення церковних структур в ХІ – 20-х рр. ХІІІ ст.....	29
Розділ 3. Християнство як чинник консолідації та культурного піднесення польської держави у ХІІІ – 20-х рр. ХІV ст.....	51
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	79

ВСТУП

Актуальність теми дослідження викликана необхідністю цілісного переосмислення процесів конфесіоналізації та інституціоналізації латинського християнства як основного чинника державотворення, культурно-соціальних змін та включення польських територій до цивілізаційного виміру середньовічної християнської Європи. Прийняття християнства правлячою династією, передусім у контексті діяльності роду П'ястів, стало не лише процесом релігійного навернення, але й важливим елементом політичної легітимації монархічної влади, формування священного характеру правління та утвердження нових соціальних поділів. У сучасній історіографії проблема християнізації польських земель досліджується як складний поетапний процес культурно-ідеологічної інтеграції, що супроводжувалась трансформацією язичницьких культових практик, формуванням парафіяльно-дієцезіальної структури церкви, розвитком церковного управління та закріпленням латиномовної писемної традиції. Разом з цим, зазначений процес характеризувався кардинальними змінами у сфері правової культури, впровадженням канонічного права, введенням нових норм шлюбно-сімейних відносин, а також закріпленням інститутів церковної юрисдикції, які слугували у регуляції суспільних відносин та консолідації ранньофеодального соціуму. Особливе наукове значення має дослідження християнізації польських земель у контексті міждержавних взаємин Центрально-Східної Європи, оскільки цей процес безпосередньо впливав на формування дипломатичних контактів, династичних союзів і зовнішньополітичних орієнтацій Польщі на Священну Римську імперію, Чеське князівство та Київську Русь. Християнізація виступала важливим інструментом включення польських земель до системи міжнародних відносин середньовічної Європи, сприяючи їхній політичній самостійності та культурній уніфікації у межах латинського християнського світу.

Підсумовуючи, варто відзначити, що актуальність теми полягає у необхідності ґрунтовного аналізу християнізаційних процесів як основоположного етапу формування польської державності, самостійності церковної організації і правової системи, а також у потребі уточнення ролі християнства як інтеграційного чинника

культурно-ідеологічного розвитку та політичної консолідації польських земель у добу раннього та розвиненого Середньовіччя.

Об'єктом дослідження є процес християнізації польських земель у IX–XIV ст. як всебічне історико-цивілізаційне явище, що охоплювало трансформацію релігійно-світоглядних уявлень населення, становлення інституційної структури латинської Церкви, формування конфесійної ідентичності.

Предметом дослідження є особливості, процеси та основні напрямки поширення християнства на польських землях у IX–XIV ст.

Метою дослідження є визначення характерних рис і закономірностей процесу християнізації польських земель у IX–XIV ст., аналіз її ролі у формуванні державних інституцій, церковної організації та соціокультурної структури середньовічного польського суспільства.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- 1) дослідити становлення та початковий етап християнізації польських земель, з'ясувати передумови запровадження християнства та особливості його поширення на ранньому етапі;
- 2) проаналізувати процес відновлення християнського впливу та зміцнення церковних структур у XI – 20-х рр. XIII ст., охарактеризувати формування організаційної системи церкви на польських землях;
- 3) визначити роль християнства як чинника політичної консолідації та культурного розвитку польської держави у XIII – 20-х рр. XIV ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період IX–XIV ст., що відповідає основним етапам становлення та поглиблення процесу християнізації польських земель. Нижня хронологічна межа визначається IX ст., коли розпочалося проникнення християнських місіонерських впливів на територію польських земель і сформувалися передумови для офіційного прийняття християнства. Верхня хронологічна межа припадає на 20-х рр. XIV ст., коли відбулося зміцнення церковних структур та утвердження християнства як провідного елементу політичного, правового й культурного розвитку Польського Королівства.

Територіальні межі дослідження окреслюють польські землі у межах формування та розвитку середньовічної Польської держави, зокрема території Великопольщі, Малопольщі, Сілезії, Мазовії, Куявії, Помор'я та суміжні пруські території, які упродовж IX–XIV ст. становили ключові осередки поширення християнства, становлення церковної організації та розвитку політичних і культурних процесів у межах держави П'ястів.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, наукової об'єктивності та системності, що забезпечують комплексний аналіз процесу християнізації польських земель у IX–XIV ст. У роботі використано такі методи: спеціально-історичний, проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, структурно-функціональний та загальнонаукові методи синтезу і аналізу. Це дозволило простежити етапи поширення християнства та роль церковних інституцій у розвитку середньовічної польської держави.

Наукова новизна дослідження полягає у всебічному аналізі процесу християнізації польських земель у IX–XIV ст. як ключового чинника становлення державності, формування церковної організації та соціокультурної трансформації середньовічного суспільства. У роботі узагальнено сучасні підходи до вивчення поширення християнства, уточнено роль церковних інституцій у процесах політичної консолідації польських земель та висвітлено значення християнізації як складової інтеграції Польщі до європейського християнського цивілізаційного простору.

Стан наукової розробки: проблема християнізації польських земель та становлення ранньої польської державності знайшла широке відображення у працях польських, українських та західноєвропейських дослідників. У сучасній історіографії ця тематика розглядається в контексті політичної консолідації держави П'ястів, розвитку церковної організації та інтеграції Польщі до латинського культурно-релігійного простору. Значну роль у формуванні наукових підходів до вивчення історії Польщі відіграли фундаментальні синтетичні дослідження М. Крикуна та Л. Зашкільняка [17], а також відомого британського історика Н. Дейвіса [16], у яких комплексно висвітлено процеси формування

державності, розвиток політичних інститутів та становлення церковної структури в середньовічній Польщі. Питання етногенезу слов'ян та ранніх етапів формування польської народності ґрунтовно досліджували польські історики Я. Стшельчик [59] та О. Шепетька [20], які розкрили культурні та релігійні передумови прийняття християнства, а також особливості дохристиянських вірувань слов'янського населення. У працях зазначених авторів наголошується на поступовому переході від племінної організації суспільства до ранніх державних форм політичної влади, що стало важливим чинником християнізації польських земель.

Окремий напрям історіографічних досліджень становлять праці, присвячені процесу прийняття християнства та діяльності місіонерів на польських землях. Значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили Д. Сікорський [52], К. Збудневек [67], Д. Мокрянин [18] та А. Новак [45], які розглянули особливості поширення християнства, формування церковної організації та роль місіонерської діяльності у процесі християнізації населення. У їхніх працях детально проаналізовано діяльність ключових постатей християнізації, зокрема святого Войцеха, Брунона з Кверфурта та Оттона Бамберзького.

Вагомий внесок у дослідженнях історії церковних інституцій та релігійного життя середньовічної Польщі здійснили В. Завадський [66], М. Каніор [35], Й. Вирозумський [61]. У їхніх працях розглянуто розвиток монастирських осередків, формування культу святих та роль церковних структур у суспільному житті середньовічної Польщі. Зазначені дослідження дозволяють визначити церковну організацію як один із ключових інститутів державотворення та культурної інтеграції польського суспільства.

Проблеми політичного розвитку польської держави та діяльності правителів династії П'ястів досліджували польські історики К. Кайковський [34] та В. Кабан [23], які проаналізували кризові явища у розвитку державності, зокрема політичні конфлікти та внутрішні соціальні процеси XI–XII ст. У їхніх працях підкреслюється взаємозв'язок між процесами державотворення та зміцненням позицій християнської церкви як важливого чинника політичної стабілізації.

Суттєвий внесок у дослідження культурно-релігійних аспектів розвитку середньовічного польського суспільства здійснили М. Рехович [49], К. Стопка [56], які розглянули питання розвитку освіти, поширення писемності та формування народної релігійності. У їхніх працях показано, що освітні та церковні інституції відігравали ключову роль у формуванні культурної ідентичності польського суспільства та зміцненні державних структур. Водночас значну роль у дослідженні ранньої історії Польщі відіграють праці Г. Лабуди [39,40,41], який одним із перших здійснив комплексний аналіз джерел з історії становлення польської державності, зокрема документа *Dagome iudex*, що відображає процес формування міжнародно-правового статусу польської держави у X ст.

Джерельну базу дослідження становить комплекс документів, а саме Польська хроніка Галла Аноніма [6] у якій міститься ранній етап становлення державності і висвітлюється процес впровадження християнства, Хроніка Тітмара Мерзебурзького [3] вміщує цінні відомості про польсько-німецькі відносини. Я. Длугош [4], В. Кадлубек [7] у своїх працях простежують трансформацію християнської етики у державну ідеологію.

Практичне значення: дана наукова робота може послужити базою для подальших наукових досліджень у галузі медієвістики.

Структура бакалаврської роботи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел (67 позицій) та додатки. Загальний об'єм роботи – 82 сторінки, основного тексту – 72 сторінки.

Розділ 1.

Становлення та початок християнізації польських земель

Створення ранніх держав упродовж IX-X століття зумовлювалось, безпосередньо, прийняттям християнства, адже цілком передбачувано, що країни, які були наближені до християнського світу, не лише мали досить вагомий вплив у зовнішній політиці, але й підтримували взаємовигідні дипломатичні відносини з державами-однодумцями.

У письмових джерелах ще в 60-х р X ст. згадують державу Мешка I. Вже на той час її визнають сильною та стабільною у внутрішній політиці, і досить значною за площею. Ця держава проводила вдалу міжнародну політику. Свідком цих слів є єврейський купець та мандрівник, який походив з далекої Іспанії – Ібрагім Ібн Якуб. Хоч особисто він не дістався Польщі, проте свою інформацію він черпав з перевірених джерел, а саме у Магдебурзі при дворі Оттона I. В цих стінах державу Мешка описували дуже детально, порівнюючи з іншими державами, які існували на цей час. Польського князя в німецьких джерелах згадують як «приятеля імператора» (*amicus imperatoris*). Щодо самої назви цього краю, запевняють, що термін «Польща» ніхто не знав та не чув, а єврей з Іспанії Ібрагім Ібн Якуб згадував про «державу Мешка». А самого князя називав «королем півночі» [40, с. 152]. Вже згодом, а саме в XI ст. у багатьох документах з'являється офіційна назва цієї держави – Польща, а люди які в ній проживають – поляки [58, с.67].

Християнство проникало на польські землі поступово, про це свідчать події IX – X століття. Вагому роль для початку християнізації слов'ян відіграла місія двох просвітителів Кирила і Мефодія. Обидва були проповідниками та просвітниками християнства, до того ж перші, хто переклав богослужбові книги слов'янською мовою. Брати-місіонери походили з міста Солунь, яке вважалось досить важливим міським центром Візантії. Фактично місто було відоме стародавніми християнськими традиціями. Незважаючи на те, що вони на пряму не впливали на запровадження християнства в ранній польській державі, їхня місія у Великій Моравії 863р, яка була поширена, безпосередньо, і на землі Сілезії та Малопольщі сформувала церковні традиції, які мали досить значний культурно-релігійний

вплив на Центральну Європу [5, с. 52-55]. Польська історіографія дуже різниться щодо думок про вплив місії Кирила та Мефодія на християнізацію польських земель, є багато противників, як і прихильників, які трактують свої погляди, опираючись на різноманітні джерела. Актуальні публікації на основі археологічних знахідок свідчать про відбиток місії Кирила та Мефодія на польських землях ще до офіційного прийняття християнства в даній державі. Слов'янські апостоли навертали до віри як чехів так і поляків, очевидно, що їхній вплив був вагомий [9, с. 94-95]. Варто взяти до уваги польського історика – Антоні Міроновича, у своїй праці він зазначає, що досить великий вплив на формування польської віри, відіграли близькі відносини між Великоморавською та польською державами. Автор наголошує, що слов'янська літургія функціонувала на цих землях ще до 966 р., що свідчить про початки християнізації польських земель ще за правління князя Великої Моравії – Святополка I [20, с. 20].

Слід зазначити, що початки Кирило-Мефодіївської місії варто пов'язувати саме з розширенням кордонів Великої Моравії на землі Вісли. Головною передумовою для реалізації цієї місії була вага підтримка світської влади. Через достатньо сильний вплив німецького духовенства та війну між Моравією та Німеччиною, Святополк бажав послабити їхній авторитет, тому підтримав діяльність Мефодія. От і з цього моменту слово Боже почало поширюватися на всі міста, а язичники почали вірити в істинного Бога [20, с.21]. Однак важливо розуміти, що офіційне запровадження та становлення християнства розпочалось з політики правління польського князя Мешка I, який походив з династії П'ястів. В хроніці Галла Аноніма згадується: «Про сліпоту Мешка, сина Земомисла»: – «Від цього батьківства Земомисла народився великий пам'ятний Мешко – перший, хто носив це ім'я, і протягом семи років від народження він осліп. На сьому річницю свого народження, за звичаєм, він скликав своїх товаришів, радників та інших видатних осіб на збори та влаштував щедрий урочистий банкет; але серед гулянки, ніби охоплений горем і пам'ятаючи про сором, він важко і таємно зітхнув. Поки інші раділи, за звичкою плескаючи в долоні, радість доповнила звістка (з окремої кімнати), що хлопчик побачив світло...» [6, с. 10].

Історики сліпоту і прозріння Мешка I часто прирівнюють з прийняттям християнства польською державою. Вважають, що це було передбачено тим, що Польща була сліпою до моменту хрещення, а Мешко I як раз мав змінити її долю, ставши на шлях праведний та духовний. Про ці події свідчить «Хроніка Галла Аноніма»: – «Вони пояснюють проблему тим, що його сліпота мала символізувати Польщу, яка раніше була сліпою подібним чином, і вони передбачають, що вона також просвітиться завдяки Мешку та піднесеться над іншими народами. Бо це справді сталося, хоча тоді це можна було тлумачити по-іншому. Польща справді була сліпою раніше, не знаючи ні шани перед Богом, ні принципів віри; але коли Мешко побачив, вона також просвітилася – бо через його прийняття віри нація була звільнена від смерті невіри...» [6, с. 11]. Поворотним моментом наближення до християнського європейського світу став конфлікт за землі Західного Помор'я, між польським князем та лютичами, або як їх ще називають велетами. Ці племена заселяли землі на західних рубежах від нижньої Одри, класифікувалися за мовною ознакою до полабських слов'ян. Їхнє перше збройне протистояння у 963 р. обернулося невдачею для Мешка I, відповідно йому потрібні були союзники, які б змогли допомогти завоювати Західне Помор'я [17, с. 19].

Одним з таких союзників стала Німецька імперія, яка утворилася на основі Саксонського королівства, а саме в 962 р. Відомо, що ця держава була відома як Священна Римська імперія. Правителем цієї держави вважався Оттон I, батьком якого був Генріх I Птахолов. Він прославився неабияким авторитетом у Центральній Європі, через те що здобув важливу перемогу над мадярами поруч з містом Аугсбург, до того ж був коронованим. У зв'язку з тим обидві сторони були зацікавлені в цьому союзі. Щодо Богемії, то князь, який походив з династії Пржемисловичів, ще в 950 р. визнав верховенство імператора. Оттон I з допомогою папи домогся статусу місіонерської єпархії для Магдебурзької єпископської кафедри, цим самим він посилив ще більше свій вплив християнських місій на усі слов'янські землі. Київська Русь теж зазнала цього впливу. У зв'язку з цими всіма подіями, Мешко I розумів, що Оттон I має занадто сильний авторитет та вплив, що в подальшому може призвести до насильницького навернення в християнство та

поширенню місіонерських заходів німецького духовенства на території польських земель. Незважаючи на те, що польський князь не вважав Оттона своїм ворогом, тим не менш він не дуже хотів бути під його впливом, тому зберігав дистанцію у стосунках з імператором [16, с. 96].

У хроніці Тітмара Мерзебурзького, згадують про вірність Мешка і сплату данину імператору : «*Miseconem inperatori fidelem tributumque usque in Vurta fluvium solventem exercitu petivit collecto...*» [3, с. 37]. Між ними був укладений договір, за яким землі у східній частині від Нижньої Одри належали за Мешком I, з обов'язків князя було лише сплата данини імператору. Водночас з тим, до уваги слід взяти польсько-чеське зближення. Відомо, що обидві держави були сусідами, їхній кордон проходив неподалік міста Гнезно, тому що, в середині X століття Чехія володіла Сілезією й Малопольщею. Таким чином цей фактор неабияк посприяв польсько-чеському контакту [17, с. 19-20]. Попри те, Мешко I розглядав Болеслава – князя Богемії, як «порятунок від честолюбних задумів імператора» [16, с. 96] З наведених причин, було створено союз, в якому Мешко став на праведний шлях християнства. Для нього це був найкращий вибір, щоб уникнути насильницьких дій з боку Оттона I і зберегти хоч якусь незалежність у вільному виборі.

Закріпленням цього союзу став шлюб між польським князем Мешком I та чеською принцесою, що походила з династії Пржемисловичів, дочкою Болеслава I – Дубравкою. Хроніка Галла Аноніма згадує про те: «Як одружився Мешко з Дубравкою»: «...Мешко, зайнявши князівський трон, почав виховувати свій розум і загартовувати сили для здійснення верховної влади, а також періодично відвідувати навколишні народи війною. Однак він все ще був настільки занурений у помилки язичництва, що через свою звичку жив у полігамії з сімома жінками. Зрештою, він забажав одружитися з архіхристиянкою, чеською принцесою на ім'я Дубравка. Але вона рішуче відмовилася дати йому свою руку, оскільки це не звільнило б його від непривабливої звички, і він не обіцяв стати християнином...» [6, с. 11-12]. Все ж таки, Мешко погодився зректися язичництва і увірувати у Христа. Згодом чеська принцеса прибула до Польщі у супроводі поважних світських та духовних настоятелів. Проте не одразу їхній шлюб був укладений,

спершу Мешко повинен був позбутися язичницьких звичок, і зануритися у світ християнський, перейняти усі традиції та правила. Попри все, їхній шлюб був укладений, а князь польський став на шлях духовний. У 966 р. Мешко I офіційно прийняв християнство за латинським обрядом, щодо місця здійснення цієї церемонії згадуються польські землі або ще як ймовірно Регенсбург. Слід зазначити, що на цій урочистій події були присутні представники німецького духовенства. Вплив польської держави, безпосередньо, ще більше посилювався після вищезазначених подій та змін у цій країні. Мешко I зміг домогтися того впливу і влади, кому раніше ще нікому з цієї династії не вдавалося. Завдяки зусиллям та підтримці Мешка, прийнята віра вплинула на формування перших церковних структур. Щодо масштабності, то на початок виникло одне єпископство, проте його діяльність була ще дещо обмежена. Згодом ще постало кілька єпископств, десятків церков по сільських місцевостях та монастирських громадах [52, с.25].

У 968 р., а саме через два роки після запровадження християнства, у польській державі з'явився визначальний церковний діяч єпископ Йордан, який згодом очолив єпископство в Познані. Дана єпархія підпорядковувалося Святому Престолу, це був значний успіх Мешка, який домогся незалежності для цієї церковної організації від вже існуючих митрополій. Щодо походження Йордана, точних даних немає, проте є припущення, що він прибув до Польщі саме з дружиною Мешка – Дубравкою в 965 р. у ролі пресвітера. Паралельно з цими подіями, йдеться про питання впливу папи на розвиток місіонерської діяльності на польських землях, щодо цього точних даних немає, однак зв'язки між польською церквою та Священною Римською імперією за правління Мешка I були згадані в історичних джерелах. Багато істориків сперечаються щодо впливу Магдебурзького архієпископства на єпископство в Познані, однак щоб переконатись у цих твердженнях варто описати джерело, яке детально описує створення першого архієпископства в Магдебурзі. Ці події висвітлює Тітмар Мерзебурзький: «...Коли імператор отримав звістку про смерть своєї матері, сина та інших вельмож, він плакав від глибокого горя через непоправну втрату, яку зазнала вся імперія. Більше того, його непокоїв страх неминучої смерті, і тому він намагався вчасно виконати те, що колись обіцяв Богові

у скрутний час...» [3, с.22]. На цей час обраним єпископом усім духовенством та громадою Гальберштадта був Гіллівард, за наказом імператора він був відправлений до Риму. Перед поїздкою Оттон I покликав його до себе і розповів про своє давнє потаємне бажання – заснувати архієпископство в Магдебурзі. Імператор обіцяв виконати будь-яке прохання, лиш би його волю виконали, зрештою Гіллівард не мав виходу та погодився.

Отож, 968 р. було створене Магдебурзьке архієпископство, а 18 жовтня 970 р. Оттон I висвятив Адальберта Трірського на архієпископа. Саме в цей час розпочалась його активна діяльність на цій посаді. Адальберт був чернцем, а ще раніше був висвяченим на єпископа Русі, однак його прогнали язичники. Попри всі події, імператор з великою честью відправив Адальберта на його заслужене місце, при цьому наказав всім дворянам із Саксонії з'явитися перед ним у переддень Різдва. Тітмар описав цю подію детально: «...Архієпископ, якого пишно зустріло духовенство та все населення, висвятив у ці святкові дні Бозо, першого єпископа Магдебурга, Бурхарда, першого єпископа Гафельберга, якого було висвячено раніше. Усі вони присягнули йому на вірність; кожному з них він призначив певну парафію. До цих єпископів-побратимів також були додані Тітмар, перший єпископ Бранденбурга, якого вже було помазано, та Йордан, перший єпископ Познаня...» [3, с.23].

Німецькі історики дуже різняться в своїх поглядах щодо залежності познанського єпископства від Священної Римської імперії, до прикладу у праці Бракманна, детально розповідається про східну політику Оттона Великого і про взаємини між найдавнішою польською церквою та новозаснованою Магдебурзькою архієпархією. Ще з 963 р. Польська держава зобов'язувалась платити данину Священній Римській імперії аж до ріки Варта. Однак з цих подій впливає наступне, місто Познань, яке як раз розташоване на кордоні р. Варта, найбільш ймовірно знаходилось під впливом імперії з цього ж самого року. Безпосередньо, в цьому контексті ширяться розповіді про німецького Йордана, якого Тітмар називає першим польським єпископом, тобто єпископом Познаня. Щодо прямого питання про причетність Оттона до заснування польської

місіонерської єпархії, то не можна відкидати думку про це, але й не варто стверджувати про повну залежність Польщі від Оттонівської держави [22, с.140-153].

Цю політику Оттона також варто пов'язати з актом довіри, а саме з терміном «*Dagome iudex*» – це була перша угода «конкордат» між Польщею та Святим Престолом з часів Папи Івана XV. На жаль, оригінал цього документу не зберігся, однак завдяки Деусдедіту залишився регест, тобто короткий витяг з цього документу. Відомо, що він був римським кардиналом та наближеною людиною до папи Григорія VII і під час роботи в папських архівах, йому до рук потрапив цей акт. Оригінал цієї угоди був написаний мабуть не дуже грамотно або сам кардинал припустився помилок у розшифруванні фрази «*Dagome iudex*», проте завдяки цій людині, у нас є хоч якийсь документальне підтвердження про кордони держави Мешка, та загалом опис подій про передачу польської держави під опіку Риму. За словами Герарда Лабуди мова йде про дарування «Держави Гнезна» – Святому Престолу. Ймовірно йде мова про 991 р., саме тоді Мешко I разом зі своєю дружиною Одою та їхніми синами (Мешком та Ламбертом) отримали відповідний папський привілей, чи як по-іншому можна назвати – конкордат. Щодо відсутності в цьому документі ім'я першого сина та спадкоємця престолу – Болеслава Хороброго, який був народжений від чеської принцеси – Дубравки, то очевидно Ода – мачуха Болеслава, всіма зусиллями намагалась відсторонити суперника своїх синів від влади. Щодо «документу про жертвоприношення» та «привілей про місцезнаходження», то це був наслідок переговорів між папою і польським князем про передачу «держави Гнезно» до спадщини Святого Престолу. Ключовим елементом цього дійства є те, що це була перша угода в історії папства з таким фундаментальним, правовим та політичним масштабом, що безпосередньо стосувалася усієї держави [39, с.17-18].

Говорячи про мету даного конкордату, варто зазначити, що за цією угодою могла стояти Ода. Вона мала на меті створення церковного центру в Гнезно, яке б підпорядковувалося, безпосередньо, Священній Римській імперії в територіальних межах своїх синів. Цей центр міг стати архієпископством, чи просто єпископством,

що в результаті дало б можливість розширити вже чинну церковну організацію у польській державі. Хоча деякі історики вважають, що ця гіпотеза є необґрунтованою, тому що текст регесту аж ніяк не припускав про створення нового єпископства чи архієпископства, але варто зупинитись на думці Генрика Ловмянського, який бачить в цьому наступні причини даної угоди: захист кордонів, створення церковної організації, яка б очевидно залежала від папської влади і коронація [39, с.20].

Передусім ця угода була вигідна самому Мешку, з цієї причини, що він не хотів, щоб польська церква була залежною від німецької, і безпосередньо він хотів подбати про майбутнє своїх синів від другого шлюбу. Якщо все-таки ж порівняти думки істориків щодо цього регесту, то вони доволі різняться. По-перше, основна складність полягає у самому терміні «*Dagome iudex*», при написанні регесту ймовірно були допущені помилки і була спотворена фраза «*Ego Mesco dux*», тобто було зафіксовано ім'я правителя, з іншого боку можна припускати, що це могло бути друге ім'я Мешка, нормандське – Даго або слов'янське – Дагоме. Навіть існує думка, що можливо це потаємне «*Dagome iudex*» не пов'язане з Мешком, хоча тут є декілька фактів які доводять протилежне, саме згадка Оди та їхніх синів. Щодо окреслення території, яка описана в цьому регесті, то точних даних немає, однак згадуються сусідні країни: *Alemura* (Оломоуць) – тодішній релігійний центр Моравії, *terra Milze* (Мільчани) – землі Саксонії, *Pruzze* (Пруссія), *Russe* (Русь). Навіть фігурує назва *Crassoa* (Краківський регіон), *longum mare* – щодо цієї назви точаться дискусії, нібито іде мова про Балтійське море або просто окреслено територію над морем чи вздовж моря, хоча Померанія не була у володіннях Мешка, оскільки була завойована Болеславом Хоробрим. Дуже поширена думка про значення фрази *Civitas Schinesghe* в розумінні міста Гнезно, яке було центром держави П'ястів. Деякі історики інтерпретували цю фразу зі Щецином, але знову ж таки це не є доведено [42]. У підсумку з вище зазначеного переліку гіпотез, теорій та фактів варто відмітити важливість збереження цього регесту. Адже незважаючи на багаторазові переписи та наявність помилок, це всеодно свідчить про існування організованої держави П'ястів та її подальшого розвитку в християнському світі.

Не менш важливі події проглядалися у подальшому процесі християнізації у політиці Болеслава Хороброго. Однак перед тим варто прослідкувати його прихід до влади, оскільки його імені не було згадано в документі «Dagome iudex», можна припускати, що Мешко I мав намір передати владу своїм молодшим синам. Про ці події Тітмар Мерзебурзький згадує у своїй хроніці: «...25 травня 992 р. від Різдва Христового, в десятий рік панування Оттона III, згаданий вище князь Мешко, вже поважного віку і виснажений лихоманкою, вирушив з цього місця вигнання на вічну батьківщину, залишивши свою державу розділеною між кількома князями. З лисячою хитрістю його син Болеслав об'єднав їх в одне ціле, вигнавши мачуху та братів і осліпивши своїх довірених друзів Одилена та Прибивоя. Болеслав, щоб правити одноосібно, потоптав усі закони та справедливість...» [3, с.96]. Відомо що після цього, Ода подалася в Німеччину та провела останні роки свого життя в монастирі у Кведлінбурзі, хоча у хроніці Тітмара згадується жіночий монастир в Мелленбеку поблизу Нової Корбеї.

Таким чином, коли Болеслав Хоробрий зайняв престол, почав провадити свою вдалу політику. Галл Анонім у польській хроніці описує про першого Болеслава, якого називають хоробрим або великим: «Перший князь полян Мешко, отримав благодать хрещення через свою правовірну дружину; і достатньо навести його пошану та славу, що за його часу та через нього світло, зачати з небес, осяяло Польщу. Блаженна, бо ця жінка народила славетного Болеслава, який після своєї смерті взяв кермо держави сильною рукою і, Божою благодаттю, зростав у такій силі та мужності, що, так би мовити, вся Польща сяяла золотом у блиску його могутності...» [6, с.12]. Відомо, що на час його правління, єдність польської держави була дещо послаблена. Однак завдяки військовим експедиціям (992 р., 995 р., 999 р.), які він вдало проводив, а також підтримці Оттона III, польське панування зміцнилось над Краковом, ба більше Болеслав, закріпив своє правління над Померанією, що було дуже важливим аспектом для розвитку економіки у польській державі. Очевидно його військова політика, була проведена з метою забезпечення незалежності польської церкви від німецької гегемонії [53, с.16].

Болеслав Хоробрий, наслідуючи свого батька – Мешка I, безумовно вважав консолідацію християнства ключовою та фундаментальною умовою для розвитку держави. Безпосередньо, він усіма зусиллями намагався зміцнити позиції християнства та розвинути церковну організацію, адже незважаючи на те що його батько започатковував духовну віру в країні, залишились люди, які не викорінили язичницькі погляди та звичаї. Його наміри були рішучі про його побожність свідчить джерело Галла Аноніма: «...король Болеслав був настільки незламним у своїй побожності в будівництві церков, сприянні божественному культу, заснуванні єпископств і не шкодуючи жодних дарувань, що за його часів Польща мала двох архієпископів до яких належали єпископи-суфрагани. І до них, через усе і в усьому, він виявляв себе таким добрим слухняним, що якщо хтось зі світської влади порушував суперечку проти якогось духовенства чи пастиря, або набував щось із церковного майна, він сам своєю рукою наказував мовчати перед усіма присутніми, і як покровитель і захисник, захищав справу постарів і церкви. Підкорюючи варварські народи навколо себе, він змушував їх не платити данину, а примножувати правдиву віру...» [6, с.17].

Болеслав був щедрим правителем і навіть за власні кошти будував церкви на завойованих землях, з усіма почестями приймав духовенство, наділяючи їх своєю підтримкою. Князь був прихильником саме католицької віри і вважав, що найчистіше джерело християнської релігії – це Рим. Його правління було супроводжено повною християнізацією Польщі і зокрема не обійшлося без місіонерів, Болеслав особисто надсилав запити за ними до Риму. Однак варто розуміти, що правитель використовував релігію не лише у християнських цілях, але й у політичних. Імператор Оттон III теж сприяв процесу християнізації, він обдаровував літургійними книгами ченців, які були прислані з Італії до Польщі. Серед усіх місіонерів, які прибули, був і Адальберт Празький або як ще його називають святий Войцех. Він прибув до Польщі у з релігійного центру святого Олексія на Авентинському пагорбі [53, с.18].

У формуванні цієї постаті залишив відбиток відомий архієпископ Магдебурга – Адальберт Магдебурзький (Трірський). Близько 972 р. Адальберт Празький поїхав

у Магдебург, де набирався звідти корисних знань. Вже згодом після смерті архієпископа Магдебурга, а саме у червні 981 р. Адальберт Празький залишив Німеччину та вирушив до Праги, там керував церквою перший єпископ Дітмар. Саме він висвятив Адальберта на священника, а після смерті єпископа зайняв його місце у 983 р. Навіть попри свій недосягнутий за законом вік – його обрали, очевидно з тих причин, що він був добре підготовлений та походив із знатної родини. Кращих за нього для цієї посади не було. Відомо що його було висвячено на свято Святих Петра і Павла, за посередництва імператора Оттона II, а хіротонію провів Віллігіс Майнцький. Адальберт жив досить скромно, піклувався про бідних та допомагав нужденним. Намагаючись об'єднати місцеве духовенство, він зіткнувся з опором, у зв'язку з цим був змушений покинути Прагу і вирушити до Риму. Там на нього чекало велике розчарування, оскільки як виявилось йому бракувало досвіду, щоб приборкати напівязичницький народ. Ба більше, він навіть хотів відмовитись від управління єпархією, однак за наполяганням імператриці Феофано забажав здійснити паломництво у Святі Землі. Проте тривало воно не довго і він залишився в абатстві Монте-Кассіно, а згодом усамітнився в монастирі Святого Боніфація у Римі. У 992 р. помер його заступник Фолькольд і до Риму з Богемії прибули посланці, закликаючи Адальберта повернутись до Праги, щоб вирішити усі проблеми, які виникли внаслідок втрати Краківської землі та Сілезії [53, с.19].

Однак, що Адальберт, що і його родина були у добрих стосунках з династією П'ястів. Прибувши до Праги, він і надалі сприяв християнізації і готувався до місіонерської діяльності. Через труднощі, його діяльність у Празі була зупинена і наприкінці 994 р. він повернувся до Риму. Без підтримки папи Івана XV, новий папа Григорій V і його покровитель імператор Оттон III скористались цим і задумали за допомогою Войцеха продовжити християнізацію на територіях ще досі язичницької Європи [67, с.4].

У 996 р. Войцех на запрошення польського князя вирушив до Польщі, з метою проведення місійної діяльності. Папою Римським йому було надано титул *episcopus regionarius*, що означало місійний єпископ. Болеслав Хоробрий мав на меті не тільки

зблизитись з Оттоном III, який як відомо був в хороших стосунках з Войцехом, але й це було відкрите вираження ворожості до Болеслава II Чеського. Очевидно, польський князь не хотів щоб його церковна організація була залежною від німецької церкви. І в такому випадку, найкращим рішенням було прийняти у себе такого визначного церковного діяча як єпископ Войцех [18].

Єпископ одразу розпочав свою активну діяльність на території польської держави. За його керівництва, безпосередньо, розвивалась структура церкви, а також було проведено організацію церковного життя. Попри те, що до сьогодення часу у регіонах Польщі залишились розповіді про відвідини Войцеха, немає жодних підтверджень про це, окрім церковного центру – Гнезно. До того ж єпископу приписують заснування монастиря святого Бенедикта у Тршемешні або в Мендзиречі, абатом якого став його родич Анастазій. Більше того, Адальберт домігся твердої системи посту і навіть склав гімн *Bogurodzica, Matka Bożska*, який набрав великої популярності серед католиків. Попри активну церковну діяльність у Польщі, єпископ все-таки прагнув розширити свою місіонерську діяльність на ще досі язичницьких землях. До прикладу серед полабських слов'ян були племена велети, які як відомо досить часто були союзниками чеського князя. Основною причиною спротиву цих слов'ян був насильницький підхід німецьких місіонерів, до того ж таким становищем часто зловживали німецькі феодали, які прагнули завоювати племена полабських слов'ян. Це і стало наслідком спротиву слов'янських племен. Єпископ Войцех не підтримував такі насильницькі методи і намагався порозумітися з велетами, однак це було безуспішно і його місія була спрямована в інший бік. До цього рішення доклав рук Болеслав Хоробрий, який мав на меті розширити не лише християнський, але і політичний вплив своєї країни у Прибалтиці подалі на північний схід, а точніше на землі прусів. Він бажав приєднати пруські землі до складу Польщі. У висновку Войцеха було відправлено до прусів, для християнізації їхніх земель [18, с.235].

Його перебування детально описано у Житті Святого Войцеха: «...Святий вирішив вирушити до Пруссії, щоб повернути хоча б кілька душ для Христа та знайти мучеництво кінцем свого життя. Тому, попросивши дозволу у

вищезгаданого князя, його перевезли кораблем до Пруссії. Там він зупинився у прусака, який знав польську мову, невдовзі навернув його та вивчив у нього пруську мову, наслідуючи апостола, який сказав: «Я став усім для всіх людей, щоб навернути всіх людей». Його господар, навернений ним, потім шанобливо виконав його наказ і, за його проханням, на деякий час приховав свою християнську віру. Після всього цього, коли наближався час його мученицької смерті, однієї ночі Божий чоловік побачив уві сні, що він сам, як завжди, служить Святу Месу та пропонує чашу двом своїм супутникам. Коли вони відмовилися кивком, він сам випив її всю. Коли настав ранок і святий розповів своїм супутникам, вони одразу зрозуміли значення видіння...» [1].

На світанку у 997 р. єпископ чекав певної години, щоб відслужити Святу Месу. На календарі була п'ятниця, він обрав цей день, щоб постраждати за Христа, саме день, коли Ісус Христос страждав за світ. Все було готове до самопожертви, однак жителі цього краю почули про це і почали всіх закликати: «Ось, цей християнський чаклун виконує свої обряди для нашої погибелі, щоб заразити нас хворобами та зачарувати нас. Ходімо та вб'ємо його для спасіння нашого та всієї країни!» [1].

Очевидно, вони були налаштовані рішуче, однак, божевільно біжучи, один із заколотників обернувся назад та побачив їхнє селище у вогні. Це був знак Божий, до якого, на жаль, вони не прислухалися, а навпаки з ще більшою люттю побігли в сторону єпископа, переконуючи себе, що пожежа це всього лише видіння та ілюзія. Навіть попри друге видіння, вони кинулись втретє, і з ненавистю та жорстокістю кинулись на єпископа. Перервавши гімн священника, який щойно завершив Святу Месу, язичники увірвались та вбили Святого єпископа, так би мовити виконали його бажання – померти мученицькою смертю. Після того, як Святий Войцех віддав Богу душу, йому відрубали голову та підвішали її на дереві, саме тому біля підніжжя якого, єпископ часто здійснював таїнства небесні. Навіть цього їм було мало, і щоб усі люди бачили його голову, вони обдерли увесь стовбур, а потім порубали його тіло на частинки і з великою люттю розкидали їх [54 с.28-30].

Наступної ночі, одному чоловіку явився у сні святий ангел, який наказав позбирати усі шматки тіла Святого Войцеха до останньої кінцівки, а потім зберігати ці святі мощі. Чоловіку нікуди були діватись і він покорився наказу зверху, і зібрав усі рештки тіла, окрім одного пальця на руці. Тим не менш, він кожного дня ретельно шукав цю частинку тіла по усіх закутках, що його жінка почала підозрювати і випитувати. Попри своє мовчання, він все ж таки розколовся і розповів усе дружині. Остання в свою чергу, була язичницею і не втримавши язика за зубами здала свого чоловіка сусідам. Чутки швидко розповсюдилися, а у чоловіка скривився рот, що він більше не міг промовити ні слова. Після почутого, язичники схопили чоловіка, піддавши його тортурам, і він не зміг більше триматися та в показав усі шматки понівеченого тіла єпископа. Після чого чоловіка кинули до свиней, щоб ті розтерзали його [1].

Таким чином, священні останки потрапили до рук язичників. Вони оберігали тіло ретельно з особистої вигоди. Через деякий час, рибаки побачили біля берега невелику рибку, з якої сяяло світлом, коли схопили її побачили в її череві сяючий перстень. Їм все ж таки, з Божою поміччю вдалось збагнути, що власник цього перстня свята особа. Прусси, бажаючи отримати гарний викуп за святі мощі відправили послів до Болеслава Хороброго з такими словами: «Знай, що цей твій бог, якого ми вбили, з нами. Якщо ти даси нам багато грошей, ми готові відправити його тобі назад.» [1].

Болеслав Хоробрий погодився і негайно викупив тіло Святого Войцеха за суму яку назвали прусси. Тіло спочатку було доставлено до монастиря у Чоржемешно і залишалось там до цих пір, поки повністю не розклатось. Через деякий час, у зв'язку з наростаючим конфліктом між пруссами та Польщею, князь Болеслав переніс святі мощі до архієпископської кафедри, а точніше до міста Гнезно. *(Додаток А)* Щодо канонізації святого єпископа є приблизна дата – 2 грудня 999 р. Варто зазначити, що місія Святого Войцеха принесла свої так би мовити плоди для польської держави, вже після його смерті. Через три роки, після мученицької смерті єпископа, відбулась визначна подія в історії Польської держави, яка повпливала на її подальшу долю. Цього ж року, Оттон III прибув до Польщі з

метою здійснення паломництва до гробниці святого Войцеха у місті Гнезно, де як відомо відбувся відомий Гнезненський з'їзд [47, с.44]. Галл Анонім згадує про те з якою пишністю та повагою, Болеслав прийняв у себе імператора Оттона III, так як і личить князю. Насправді Оттон був приємно вражений пишнотою влади польського князя, у хроніці Аноніма це детально описується: «О! Клянуся короною моєї імперії, те, що я бачу, навіть більше, ніж чутки про славу, що мені розповідали». Навіть більше, після розмови зі своїми сановниками, імператор знову зробив гучну заяву: «Не личить такій знатній людині називатися герцогом чи графом разом з іншими високопоставленими чиновниками, а радше славно бути зведеним на королівський престол і прикрашений діадемою» [6, с.13].

Після чого, імператор зняв з голови імператорську діадему і поклав її на голову Болеслава в знак їхньої дружби, крім того подарував цвях від хреста Господнього і спис Святого Маврикія для тріумфального прапора, а взамін Болеслав подарував йому руку Святого Адальберта [6, с.13]. Імператор називав Болеслава своїм братом та союзником, що свідчить про їхню велику взаємну прихильність один до одного. Однак слід зазначити, що це не була офіційна коронація, адже вона відбулась дещо пізніше, тому що після смерті Оттона III, престол посів Генріх II, а у нього з Болеславом Хоробрим були дещо напружені стосунки, що скажімо перешкоджало коронації польського князя. Все ж таки, після смерті Генріха II, Болеслав зумів досягнути своєї мети і отримав дозвіл на коронацію від Святого Престолу. Коронація відбулась у 1024 р. на Різдво або у 1025 р., як вважають більшість істориків. І загалом ця подія стала ключовим символом єдності, а найголовніше це відсторонило язичницький принцип розколу [53, с.89].

Щодо основного результату Гнезненського з'їзду, слід зауважити, що саме ця подія заклала фундамент для подальшої організації церковних структур і Болеслав Хоробрий домогся найважливішого – створення незалежної митрополії, а саме вільної від німецької (магдебурзької) влади, центром якої стало м. Гнезно. Це рішення несло за собою великий успіх, адже в першу чергу нова провінція включила в себе три підпорядковані єпархії: Вроцлавську, Краківську та Колобжезьку. Безпосередньо, це означало, що посилювався церковний вплив Польщі

на землях Сілезії та Вісли, які були раніше завойовані Мешком I, але тим не менш залишались під юрисдикцією німецької та чеської церкви. До того ж у цей день було висвячено декількох єпископів для новостворених єпископств: для Кракова – Поппон, для Вроцлава – Ян, а для Колобжега – Рейнберн. Крім цього, кордони Познанського єпископства теж були окреслені, однак Унгер був і надалі залишений під владою Магдебурзького архієпископа. До того ж варто зауважити, що поділ на єпископства однозначно співпадав з політичним та племінним поділом того часу, а конкретно: Краківська дієцезія – включала Краківсько-Віслицьку та Сандомирську землі, Вроцлавська дієцезія – Сілезькі землі, Колобжезька дієцезія – Поморські землі, які сягали на схід до Вісли. А за Гнезненською дієцезією були закріплені Мазовецькі землі, однак за винятком тих територій, які були виділені з дієцезії єпископа Унгера. Усі ці рішення були затверджені Папою Сильвестром II і Оттоном III. Статус Болеслава Хороброго значно підвищився, оскільки імператор відмовився від прав, які раніше поширювались на польську церкву. Безпосередньо, це рішення дало право польській верхівці надавати інвеституру. Болеслав Хоробрий зрівнявся у правах з імператором і міг особисто призначати єпископів і впорядковувати церковні відносини на землях, які були завойовані язичниками [53, с.41].

Зважаючи на дружні відносини, які були між Болеславом Хоробрим і Оттоном III, контакти між Польщею та Римом були сприятливі для покращення організації церковного життя Польщі. Відомо про активне поширення місіонерських місій на польських землях. Серед них слід виділити одну вагому місіонерську діяльність Брунона Кверфуртського. Він також прибув до Польщі з Італії, як і його попередники. У Житті Святого Войцеха збереглися згадки про цього місіонера: «Бруно належить до тих благородних іноземців, які, полюбивши нашу батьківщину з чистих, моральних міркувань, служили їй протягом усього свого життя словом і кроками.» [9, с.184].

Бруно народився наприкінці X ст, десь між 974 і 978 рр. у саксонському місті Кверфурт, його сім'я була могутньою та досить заможною. Названий він в честь батька, але у релігійному житті взяв собі ім'я Боніфатій. В юних роках, Бруно навчався у Магдебурзі, архієпископом якого в той час був Адалберт, а місцевим

вчителем майстер Геддо. На початку своєї діяльності він став каноніком Святого Маврикія і виділяючись своєю майстерністю у мистецтві та музиці міг підтримати будь-яку розмову у вищому колі спілкування. Оттон III був приємно здивований і хотів бачити його при своєму дворі. Бруно погодився і негайно вирушив до імператора та навіть у 996 р. нібито супроводжував Оттона у подорожах до Риму. У 998 р., він вступив до бенедиктинського монастиря святих Боніфація та святого Олексія, що на Автентинському пагорбі у Римі. Бруно перебував там до 999 р., а потім приєднався до відлюдників святого Ромуальда, оскільки життя відлюдників і бенедиктинців суттєво відрізнялись. Перші могли займатись місіонерською діяльністю на прикордонних землях сучасного християнства, а бенедиктинці були закріплені за монастирями і не мали права їх покидати. Безпосередньо, Бруно хотів активно займатись у духовній сфері, і мав намір приєднатись до італійських відлюдників. Так у 1001 р., Бруно вирушив до Переуму поблизу Равенни – це був центр італійських відлюдників, так і перебував там до осені 1002 р. Також відомо про візит Ромуальда зі своїми учнями до Польщі, запросив їх туди Болеслав Хоробрий. До них мав приєднатись Бруно, однак в останній момент він не поїхав [31, с.47].

Польський князь поселив Івана та Бенедикта у Мендзижечі, яке розташоване на схід від Познаня. Вони повинні були вивчити слов'янську мову та безпосередньо підготуватися до місіонерської роботи серед слов'янських племен – лютичів. Відомо, що до них приєднались двоє поляків, відомі як – Матвій та Ісаак та навіть їх помічник Крістін. Болеслав Хоробрий передав відлюдникам гроші для експедиції до Риму, з метою отримати дозвіл від Папи на проведення місіонерської діяльності. Тієї ж ночі, а саме у 1003 р., злочинці пробрались до них, і під час пограбування їх було вбито. Їхня смерть супроводжувалася містичними явищами, а саме з будівель, які були підпалені злочинцями, лунали співи. Більше того, після того як пожежу загасили, на диво тіла братів знайшли цілими. Попри те, що вони були вбиті від рук християн і за обставин пограбування, Папа однаково визнав їх мучениками і дозволив їхній культ. Їхні реліквії в Гнезно прибули після 1008 р. [2].

Як було раніше згадано, під час Гнезненського з'їзду у Оттона III, були певні плани щодо польської держави. Він сприяв поширенню християнізації та навіть відправляв місіонерів для проведення їхньої діяльності на польських землях. Однак після смерті імператора, його замінив Генріх II, який був противником незалежності польської церкви. Безпосередньо, новий імператор та його прибічники налаштовували Бруно в іншу сторону. Взимку, ймовірно 1002-1003 рр. Бруно вирушив до Регенсбурга, у нього була свою політична місія – врегулювати стосунки між Генріхом II та Болеславом Хоробрим. Цьому є свідчення лист Бруно до Генріха II: «...якби вони не захотіли допомогти, святі, які пролили кров і здійснили багато чудес під божественним жахом, п'ять мучеників ніколи б не спочивали вбитими на своїй землі. Мій пане, ти не м'який король, що шкідливо, але справедливий і суворий правитель, що подобається: якби тільки до цього додалося, що ти також милосердний, і не завжди з силою, але й з милосердям, ти прихистиш народ до себе і підготуєш його прийнятним. Бачиш, що корисніше здобути народ, ніж війну, і якби тебе зараз не було на трьох сторонах, то у тебе не було б війни на одному боці...» [9, с. 223-224].

Очевидно, Бруно хотів переконати Генріха II, щоб поїхати з місіонерською метою та навернути лютичів у християнство, бо як відомо вони були язичниками. У листі це детально висвітлено: «...Що стосується моєї справи, чи радше Божої, я скажу одне й інше, до чого більше нічого не додаю. Два великі лиха, які Бог і войовничий Петро в грубому язичництві спричинили. Нова церква має відчуватися близькою. По-перше, старець Болеслав, який найохочіше бажав утішити мене силою свого розуму й тіла в наверненні прусів, і який вирішив не шкодувати на це грошей, ось, зважаючи на війни, яку мудрий король дав з необхідності, він не має ні часу, ні сили допомогти мені в Євангелії. Знову ж таки, лютичі і є язичниками та поклоняються ідолам. Бог не вклав цареві в серце боротися з такими ворогами заради християнства у славі боротьбі, яка полягає в тому, щоб змусити їх увійти, як наказує Євангеліє. Хіба не було б великою честю та великим спасінням для царя збільшити церкву та знайти апостольське ім'я перед Богом, потрудитися, щоб язичник міг охреститись, і дарувати мир християнам, які допомагали йому в цьому?»

Але в цій частині все залежить від зла, в якому ні король не вірить у Болеслава, ні він сам у розгніваного короля. На жаль, наші нещасні часи!...» [9, с. 226-227].

Попри бажання та прохання Бруно, йому не одразу вдалось отримати єпископської хіротонії. Тільки в лютому 1004 р. в Мерзебурзі, він отримав дозвіл на здійснення своїх бажаних місій, однак у Польщу його шлях був ще закритий і лише в 1005 р., коли між імператором та польським князем було укладено перемир'я, Бруно прибув до Польщі. Тим не менш, він на довго там не залишився і продовжував свою діяльність на інших територіях. В жовтні 1008 р. повернувшись до Польщі знову ж таки ненадовго, Бруно подався у свою останню місію [31, с. 149].

Святий Бруно у своїй місіонерській діяльності завжди дотримувався сформованої структури: навчання віри, хрещення та навчання моралі. Вирушивши у свою останню місіонерську подорож у Пруссію разом з іншими місіонерами, Бруно був готовий померти, тому не мав при собі жодної зброї. А детальніше про його смерть можна простежити в документі «Віперт про смерть Святого Бруно»: «... Коли ми в'їхали в нашу країну, нас негайно привели до царя. Єпископ же зі своїми підготовленими капеланами відслужив месу, проповідуючи Євангеліє та слова апостолів. Коли цар на ім'я Нетімер почув це, він сказав: « У нас є боги, яким ми поклоняємося та довіряємо. Але ми не хочемо слухатися ваших слів». Почувши це, єпископ наказав принести зображення того царя і в його присутності з величезною силою кинув їх у вогонь. Вогонь, однак, охопив і зрештою поглинув ці зображення. Але цар король, стурбований, з найбільшим обуренням сказав: « Візьміть єпископа швидко та киньте його у вогонь переді мною. Якщо вогонь спалить і пожере його, знайте, що його проповідь дуже марна; нарешті, якщо все буде інакше, давайте швидко повіримо в того бога». Тоді король наказав розпалити дуже сильний вогонь і кинути в нього єпископа. Але єпископ, одягнений у єпископське облачення, наказав занести своє крісло у вогонь і сидів у вогні над ним так довго, що капелани співали сім псалмів. Але король, побачивши це дивовижне діло, швидко повірив у Бога з трьомастами людьми та прийняв хрещення покаяння. Герцог тієї землі тоді поїхав до єпископа, сповнений диявольської чесноти і він

наказав того єпископа та його капеланів замирати мученицькою смертю без жодних скарг. Він наказав відрубати голову єпископу, а всіх капеланів повісити, а мені вирвати очі...» [9, с. 229-230].

Варто підкреслити, що процес християнізації був непростим та достатньо напруженим. Свідченням цього є історії місіонерів, які згадані вище. Суспільство було не до кінця покірним, адже змінити свої звички та бачення було досить непросто. Окрім цього, більшість були незадоволені зовнішньополітичними чинниками, оскільки церква мала вагомий вплив на державу. До того ж як відомо, після смерті Мешка II у польській державі настав період кризи, окрім зовнішніх обставин, таких як війни, були ще й внутрішні конфлікти за владу. Податки почали зростати, а бунтівники змусили наступника Мешка II – Казимира, який відомий як відновитель покинути державу. Центральна влада у державі похитнулась, що і спричинило язичницькі повстання у 1030-х рр., або як у польській історіографії зазначено – *Reakcja pogańska* [34, с. 194-195].

Галл Анонім у своїй хроніці висвітлює ці події: «Тим часом королі та князі в польському краї, кожен з власної ініціативи, розірвали його та приєднали до своїх володінь прикордонні міста та замки, або, захопивши їх, зрівняли з землею. І, зазнавши стількох кривд та важких поразок від іноземних ворогів, він був ще бридкіше та огидніше мучений власними мешканцями. Бо раби повставали проти своїх панів, вільновідпущеники проти шляхти, оголошуючи себе панами, поневолюючи їх один одного, викрадаючи їхніх дружин та ліжка, та принижуючи її найбезжальніше. Більше того, зрікшись католицької віри, що ми не можемо висловити без сліз, вони повстали проти єпископів та священиків, і деякі з них, ніби щоб відзначитися, били мечем; інші, ніби заслуговуючи на більш жалку смерть, каменували...» [6, с. 23-24].

Польща зазнала такого спустошення, що залишилась практично пустою, без своїх людей та багатств. Чехи, відповідно теж скористались цією можливістю і зруйнувавши Познань та Гнезно, забрали мощі святого Войцеха. Були й такі, що якимось чином врятувались від ворогів і втекли до Мазовії, однак вищезгадані

міста були зруйновані вщент, що подекують про диких звірів, які звивали свої гнізда на тих місцях.

Підсумовуючи, довгий та нелегкий процес християнізації у Польській державі супроводжувався впливом сусідніх держав, які на IX ст вже були під впливом місій Кирила та Мефодія і німецького тиску. Початковий етап християнізації був пов'язаний з орієнтацією Польської держави на Чехію та Святий Престол, щоб уникнути поглинання з боку Німецької імперії. Цей процес зумовлювався шлюбом, який навернув Мешка I у бік утвердження християнської віри та передання землі Святому Престолу, який юридично закріплювався документом *Dagome Iudex*. Кульмінацією незалежності польської церкви став Гнєзненський з'їзд 1000 р., де місіонерська місія і мучеництво Святого Войцеха, допомогла Болеславу Хороброму здобувати право від Оттона III на незалежну церковну митрополію. Ці події забезпечили створення низку єпископств: Краків, Вроцлав, Колобжег, що в результаті звільнило польську церкву від залежності Магдебурга. До того ж, вплив місіонерських місій (Бруно Кверфуртський, П'ять братів мучеників) залишив свій відбиток на сторінках польської історії. У підсумку їхній внесок та жертвність створила цей самий корінь християнізації на польських землях. Навіть попри, супротив язичників та їхні повстання у 1030-х рр., що призвело до руйнування церковних структур, це свідчило лише про необхідність консолідації суспільства у єдиній релігії.

Розділ 2.

Відновлення християнського впливу та зміцнення церковних структур в XI – 20-х рр. XIII ст.

Польська держава перебувала у стані кризи та занепаду до 1039 р. Переломним моментом у поступовому відновленні держави стало повернення Казимира I Відновителя до Польщі. Попри те, що його мати просила не повертатися, а імператор запропонував залишитись поруч і бути вченою людиною у суверенному герцогстві. Відповідь Казимира I на таку пропозицію цитує Галл Анонім: «Жоден маєток, успадкований від дядьків, ані від матері, не належить справедливіше та почесніше, ніж батьковий» [6, с. 24].

Завдяки підтримці воїнів надісланих німецьким королем – Генріхом III та князем Київської Русі – Ярославом Мудрим, йому вдалось повернути свої землі. Спершу Казимир I звільнив Великопольщу, яка була спустошена, а вже згодом Малопольщу – ця територія найменше постраждала від народного бунту. Ймовірно це було з тих причин, що християнська віра на цих територіях була глибоко вкорінена, ще з часів Великоморавської держави. Поступово князю вдалось визволити усю Польщу від ворогів і встановити там своє правління [57].

Безпосередньо, шляхта вітала свого князя з великою пошаною, адже була ослаблена жорстоким народним повстанням і мала надію на повернення сильного уряду до влади. Про зустріч князя детально розповідає Ян Длугош: «...Казимир прибув до польських кордонів і був зустрінутий польськими єпископами та баронами з усіма військами, які вони могли зібрати. Зібравшись групами, вони зустріли його з глибокою та щирою радістю. Вони раділи, що він повертається здоровим після довгих подорожей. Вони співають хвалебні гімни за його одужання та приймають свого князя з великою відданістю. Вони підбадьорюють його та благають назавжди забути кривди, завдані йому та його матері безрозсудною та нерозважливою пристрастю, та енергійно взятися за справу встановлення королівського правління у спустошеній та ослабленій державі. Оточити їх люблячою турботою, відновити їхні сили та не допустити, щоб гнів та образа взяли в ньому гору над чеснотою...» [4, с. 25].

Для початку, польський князь, вирушив до митрополичого міста Гнезно, де архієпископ Степан Гнезненський разом з іншими єпископами проголосив Казимира першим королем з цим ім'ям і третім за рахунком. До того ж у 1044 р. було засноване бенедиктинське абатство в Тинці. Ян Длугош описує ці події: «Король Польський Казимир, через різні переживання та щасливі події, дійшовши висновку, що серед негараздів та труднощів він знайшов допомогу та визнання завдяки Божій милості, зрозумів, що його залишення ордену та монастиря і прийняття правління рідного королівства також знайшло прихильність в очах верховного князя земних королів. Часто розмірковуючи, як віддячити своєму Творцю, який виявив йому милість, за отримані ним блага, він вирішив заснувати Орден Святого Бенедикта...» [4, с. 45].

Разом із тим, правитель Польщі надіслав окремих представників до Клюні з багатими дарами, бажаючи показати своє милосердя. Крім цього, у нього було прохання: щоб до нього прислали декількох братів з монастиря, які б взяли із собою регламентуючі книги. Абат Клюні був приємно здивований цією місією та дякував Богу за те, що їхній учень зміцнив віру та зумів відновити церкву і країну після хаосу та руїн. Очевидно із радістю він виконав його прохання та надіслав братів, серед дванадцятьох, був один на ім'я Арон, який виділявся серед усіх своєю хорошою репутацією.

Ян Длугош згадує про великодушну щедрість Казимира I: «...він щедро обдаровував його та вшанував численними маєтками, селами, майном, доходами, привілеями та свободами, до такої міри, що маєток жодного монастиря, ні до, ні після заснування, не міг зрівнятися з дарунком, даним королем Казимиром, який вищезгаданий монастир зберігає донині...» [4, с.46]. Більше цього, Тинецький монастир мав таку владу, що інші бенедиктинські монастирі мали підпорядковуватись йому та визнавати його зверхність. Зокрема, до сучасних днів книги, які були привезені з Клюні, використовуються у практиці. Це не був єдиний монастир, збудований Казимиром I, відомо про ще один, який названий на честь Юлія Цезаря, його назва у Польщі згадується як Лубенс [4, с. 47]. Щедрість князя до цього монастиря була однаково безмежна. Важливо згадати ще один аспект про

особливість Тинецького монастиря, а саме те, що він отримував досить щедрю дотацію від архієпископа Кракова – Арона, а точніше десятину від Краківської єпархії. З огляду на зруйновані центри архієпископств в Гнезно та Познані, Казимир I вирішив обрати Краків своїм центром, де у 1046 р. було обрано митрополитом вищезгаданого Арона – бенедиктинського монаха [35, с. 328]. Безумовно роль Кракова зміцнилась, оскільки це було місце розташування князя, який дбав про відбудову політичних та церковних структур.

Для зміцнення своїх позицій, Казимир вирішив укласти союз з Київською Руссю, а саме одружитися з сестрою Ярослава Мудрого – Марією - Добронігою, водночас сестра Казимира I – Гертруда вийшла заміж за Ізяслава – сина Ярослава Мудрого [57, с. 51]. У 1045 р., тодішній папа Бенедикт IX відправив до Казимира I послів з вимогою щорічної сплати данини, яку польський король обіцяв Святому Престолу. Очевидно, були скликані загальні збори, на яких одноголосно було вирішено і затверджено сплату данини у розмірі одного денарія з особи, однак це стосувалось лише тих громадян, які мешкали у двох основних провінціях – Гнезненській та Краківській, а також підпорядкованих їм єпархіям. Відповідно з цього моменту Польща стала васалом Римської Церкви. Попри те, що спочатку цей податок здавався важким для держави, згодом він виявився вигідним для Польщі, а саме у тому, що він забезпечив безпеку кордонів та надійність у взаємовигідних відносинах між країнами.

Варто згадати про ще одну подію, яка відбулась у 1052 р., Казимир I намагаючись покращити умови для кафедри у Смогорзеві, прийняв рішення перенести її до Вроцлава, з огляду на більш зручне розташування. Саме з цього часу вона почала називатись вроцлавською, а її перший єпископом став Гієрон. Безпосередньо, князь розщедрився і для цієї кафедри, наділивши її великою кількістю земель, що дає підстави називати його благодійником [4, с. 67-68].

Крім духовного розвитку держави, Казимиру I вдалось вирішити політичне питання з Сілезією, і в 1050 р. він її окупував, оскільки Генріх III був заклопотаний внутрішніми державними справами, він не втручався у цей конфлікт військовими діями. Натомість, він вирішив бути арбітром між Казимиром та Бржетиславом, в

результаті чого 22 травня 1054 р. у Кведлінбурзі між обома князями був укладений мирний договір. В результаті якого, Сілезія перейшла до складу Польської держави, а її правителі зобов'язані були сплачувати данину чехам. [57, с. 52]. Попри те, що Казимир I не був коронований, йому вдалось досягти значних результатів у відбудові церковних структур та відновити спустошені території.

Політику Казимира I у 1058 р. перейняв його наступник Болеслав II Сміливий, відомий своєю активною політичною діяльністю. Галл Анонім описує князя: «...Болеслав, його первісток, відомий своєю щедрістю та войовничим духом, зійшов на польський контроль. Болеслав би зрівнявся з діяннями своїх предків, якби ним не керувала дещо надмірна зарозумілість та марносластво...» [6, с. 26]. Щодо його церковної політики відомо, що батько залишив йому державу з майже зруйнованими церковними структурами, так у 1064 р. відбулось відновлення Гнєзненської митрополії, що безпосередньо включало перебудову собору та його освячення [49, с. 39].

Тим не менш у перші роки свого правління, він зосередився на зовнішній політиці. Одним з ключовим фактів його настирливості було те, що він припинив платити данину Богемії за Сілезію. Його ключовим союзником став папа Григорій VII, крім того, польський князь підтримав його у конфлікті про інвеституру, з метою послабити німецький вплив. Згодом, зосередившись на внутрішній політиці, він посприяв створенню нового єпископства у Плоцьку, та навіть відновив Познанське єпископство. Більше цього, Болеслав був відомий у колах як Щедрий, з огляду на завершення реконструкції архієпископства у Гнєзно, активній відбудові монастирів та церков та навіть наданню маєтків світській знаті. Безпосередньо він доклав чимало зусиль для будівництва монастирів в Тинці, Плоцьку, Могильно та Вроцлаві [57, с. 56].

Попри усі події, головним бажанням Болеслава Сміливого залишалась коронація, і він скориставшись конфліктом між Папою та німецьким королем, а також відлученням короля від церкви нарешті отримав бажане. У 1076 р. його було короновано у реконструйованому соборі у Гнєзно. Безпосередньо це вплинуло на зміцнення його позицій у міжнародних колах, а також на відновлення вищої ролі

Гнезненського архієпископства. Попри успішну церковну політику, Болеслав зазнав невдач у зовнішніх відносинах з іншими державами. Зважаючи на те, що більше часу він приділяв справам поза межами своєї країни, у Польщі відбувся опір та повстання, які підтримували магнати [57, с. 58].

Крім цього, у Болеслава виник конфлікт з краківським єпископом – Станіславом Щепанівським, що призвело до неминучої смертної кари єпископа, за наказом польського князя. Ян Длугош розповідає про деталі цього конфлікту, а йдеться саме про 1077 р., коли Станіслав виступив проти польського князя, з тих причин, що вважав політику правителя несправедливою та аморальною. Його бажанням було, повернути Болеслава Сміливого на правильний шлях. Для початку єпископ намагався самотійно повпливати на короля, закликаючи його не зловживати владою, скасувати надмірні податки, що очевидно не задовольняють суспільство. Тим не менш, Болеслав не взяв до уваги ці поради та навіть більше, розгнівався на єпископа і сприйняв це як виступ проти своєї влади [4, с. 147].

Так у 1078 р. розгніваний король почав проводити ще жорстокішу політику щодо своїх підданих, відтак Станіслав Щепанівський відсторонив короля від церкви, наклавши анафему та прокляв його. Після таких дійств, Болеслав почав прямо погрожувати. У 1079 р. єпископ був ще більше розгніваним, що король попри заборони входив до церкви та насміхаючись опускався до нижчого рівня. Одного разу, дізнавшись про місце та час служіння меси у Скалці, неодмінно відправляє були своїх прибічників з наказом убити єпископа. Однак, Боже диво не дозволило підняти їм руку на Святого. Тим не менш, навіть це не зупинило Болеслава, увірвавшись до церкви нахабно вбиває мечем єпископа Станіслава.

Ці події і стали приводом для повстання з боку підданих, що призвело до втрати авторитету Болеслава Сміливого. Можна вважати, все цінне що він зробив для держави було перекреслено таким жорстоким вчинком та і загалом поведінкою короля. З огляду на ці події, Болеслав разом із сім'єю втік до Угорщини, а згодом за різними свідченнями його вбили, або він приєднався до монастиря, де мав спокутувати усі свої гріхи. Після попередніх подій, польська влада перейшла до рук рідного брата Болеслава II Сміливого – Владислава Германа. Він правив до 1102 р.,

тим не менш під час свого правління, його дії залежали від сильного впливу знаті та церкви, відповідно його політика була обмеженою та слабкою [44]. Попри це, його син Болеслав III Кривоустий, за свідченнями Вінцентія Кадлубека був схожий до стародавніх героїв, таких як Александр Македонський, Цицерон та навіть Ахіллес [7, с. 159].

Він перейняв владу від батька і отримав у свої володіння Вроцлав, Сандомир та Краків, а Мазовія перейшла до його брата Збігнева. Таким чином, влада розділилась між двома пануючими центрами, незалежними один від одного. Безпосередньо, з різними поглядами на зовнішню і внутрішню політику. У 1102 р., незважаючи на думку свого брата, Болеслав здійснив похід на землі Помор'я, через це у них загострились відносини, більше того від Збігнева відвернулось багато людей. Відтак у 1107 р. Болеслав III Кривоустий почав правити одноосібно [17, с. 29-30].

Політика Болеслава була спрямованою на завоювання Східного Помор'я, яке врешті-решт вдалось завоювати у 1119 р., а вже у 1123 р. – Західне. Після чого польський правитель уклав угоду з Варціславом, а другий у свою чергу визнав себе васалом Болеслава III. До того ж, обіцяв не заважати правителю здійснювати політику християнізації у своєму краї. Варто зауважити, що віра на цих землях проникала з допомогою місіонерських місій та впершу чергу пов'язана з експедицією бамберзького єпископа Оттона. Очевидно дану місію зініціював Болеслав III у 1123 р. до Західнопоморського герцогства. Про це свідчить лист Болеслава Кривоустого до Оттона – єпископа з Бамбергу: «...До свого Господа та найлюблячішого батька Оттона, шановного єпископа, від Болеслава, князя Польщі, з синівською відданістю. За те, що в дні молодості ти поводився з найпочеснішою чесністю за життя мого батька, і Господь з тобою, зміцнюючи тебе та благословляючи тебе в усіх твоїх шляхах, якщо не всупереч твоїй гідності, він постановив відновити давню дружбу та за допомогою твоїх порад і рекомендацій сприяти славі Божій, за допомогою своєї благодаті. Бо ти знаєш, як я думаю, як грубе варварство Померанців, упокорене не моєю силою, а силою Божою, прагнуло бути прийнятим до Церкви через таїнство хрещення...» [10, с. 76]. Того ж року було

засновано єпископство у Влоцлавеку, з огляду на ці події можна вважати, що Болеслав III планував здійснити християнізацію зокрема і в східній частині Помор'я. Щодо Оттона з Бамбергу, відомо про його рішучу налаштованість на хрещення помор'ян. Зокрема, у його діяльності простежуються два етапи здійснення місій: у 1124р. та 1128р. [19, с. 28].

Перший етап його місіонерської діяльності був пов'язаний із створенням надійних пунктів для нової віри. Шлях місій пролягав через такі міста як: Камень, Пшице, Клодзень, Колобжег та Бялогард, тим не менш найбільший успіх залежав від двох найбільших міст – Воліна та Щецина. Таким чином, Оттон чотири з семи місяців свого перебування у Померанії був змушений присвятити себе двом останнім містам. Зважаючи на результат місії Оттона, йому вдалось заснувати 11 церков у дев'яти містах та охрестити лише 20% усього населення на досить значній площі. Такі дані свідчать про те, що виключно мешканці тих поселень, де були побудовані церкви змогли стати справжніми християнами. Заможні верстви суспільства вагались і навіть боялись таких рішучих перемін, тим не менш на противагу їм політична верства населення розуміла необхідність врегулювання питань християнства, адже це було наслідком політичних рішень Болеслава III [55, с. 26-27].

Зокрема, у 1124 р. було засновано Любуське єпископство, його місія полягала у представництві польської церкви на землях Західного Помор'я. Процес християнізації не був радикальним, безпосередньо, завдання місіонерів полягало у висвітленні язичницьких богів як демонів чи надприродних істот, наділених владою. З огляду на це, навернення у християнство означало визнання християнського Бога – божеством, а місіонери у свою чергу пояснювали це таким чином, що Бог могутній і бажає захистити місцевий народ. Місцевому населенню нічого не залишалось, окрім того, як змиритись із знищенням язичницьких храмів та замінити їх на церкви. Оттон з Бамбергу мав на меті не лише ознайомити померанців з догмою, але й загалом з моральними концепціями. Другий етап місії Оттона, був здійснений у 1128 р. та охопив території Померанії за Одрою [12]. На той час архієпископом Магдебурга став Норберт, який був налаштований на західні

території Померанії, з огляду на це польсько-німецьке протистояння ще більше загострилось. У той час на землях Щецина та Воліні відновився культ давніх богів, що стало причиною звернення за підтримкою до Оттона Бамберзького. У місії єпископа переплітались як релігійні так і політичні процеси, водночас він не представляв виключно німецьку церкву, але й був частково зацікавлений у розвитку польської. Таким чином, він переконав Варцїслава здійснити паломництво до гробниці святого Адальберта у Гнезно, вони прибули туди разом. Герцог не тільки приніс багаті дари, але й особисто зміг віддати шану Болеславу Кривоустому [46, с. 310].

Перша половина 1130-х рр. відзначилась черговою дискусією: Магдебурзьке архієпископство бажало підпорядкувати собі церковну організацію Польщі. Очевидно причиною цього став фальсифікат, який був створений в XI ст, буцімто Унгер у 1004 р. підпорядковувався Магдебурзькому архієпископству. Очевидно папська булла, видана Бенедиктом IX і Левом X стала формальним підтвердженням цієї так би мовити підробки. З огляду на це папа Іннокентій II включив Познанське єпископство до складу Магдебурзького архієпископства, закріпивши це рішення буллою у 1131 р. Через два роки він віддав усю польську церкву під владу вищезгаданого архієпископства, натомість Гнезненське архієпископство було понижено до єпископства. Тим не менш, Болеслав III домігся від папи булли, яка передбачала відновлення незалежності для польської церкви у 1136 р., на чолі з архієпископом Гнезна. Таким чином, Болеслав Кривоустий, завдяки своїй наполегливості та зусиллям польської церковної організації домігся значного прогресу у своїй церковній політиці [17, с. 31].

Безпосередньо, варто зазначити, що результатом місії Оттона стало заснування у 1140 р. нового Поморського єпископства у Воліні, замість занедбаного у Колобжегу. Його першим єпископом став Адальберт Волінський, він був висвячений папою Інокентієм II. З огляду на ці події, можна зрозуміти звідки з'явилась концепція створення двох окремих єпископств по обидва боки Одри. Безпосередньо, Оттон залишив свій відбиток у розвитку християнізації на землях

Померанії, навіть попри те, що доля навернених була поза межами його контролю [46, с. 308-311].

Перед своєю смертю, Болеслав III Кривоустий вирішив розділити владу між синами, щоб після того, як він покине світ не було міжусобиць. Таким чином у Польщі наступив період політичної роздробленості. Головним князем Польщі став найстарший син Болеслава III – Владислав II. Зі своїми братами він мав дещо напружені стосунки, мабуть з тих причин, що бажав об'єднати всю країну під своїм верховенством, з огляду на це, у країні розпочались міжусобиці. Варто відзначити, що за ними стояла дружина Болеслава III Кривоустого – Соломія Берзька. Вона була матір'ю молодших синів Болеслава: Казимира II, Генріха Сандомирського, Мешка III, Болеслава IV Кучерявого та інших. Оскільки, основним спадкоємцем був не її рідний син, вона відчувала загрозу для своїх дітей та їх майбутнього. Тим не менш, у її володіннях перебувала Ленчиця та ще кілька міст, це свідчило що вона мала деякі важелі впливу на подальшу долю країни. Крім цього, світська та церковна знать підтримували молодших дітей, це допомогло Соломії Берзькій плести інтриги проти Владислава II. Так після кількох років громадянської війни Болеславу Кучерявому та Мешку III вдалось вигнати Владислава II з країни [48, с. 68].

Щодо церковної знаті, відомо про архієпископа Якуба із Жніна, який теж був на стороні молодших братів, до того ж у 1146 р. поблизу Познані, він відлучив від церкви Владислава II [60, с. 273].

Після Владислава II, престол перейшов до Болеслава IV Кучерявого, а його брати правили у виділених для них володіннях. Сандомир правив Генріх Сандомирський, Великопольщею – Мешко III, а Казимир II не мав уділу, лише після 1166 р. отримав Сандомир. Важливою подією цих часів були хрестові походи, відтак у 1147-1149 рр. під час Другого хрестового походу, у якому брав участь німецький правитель Конрад III і чеський князь Владислав II. Крім цього, за словами візантійського літописця Іоанна Кіннама поруч з ними був невідомий герцог Польщі [36, с. 56-81].

Доволі тривалий час історики інтерпретували під цим анонімом Владислава II Вигнанця або його сина Болеслава Високого. Однак у сучасних дослідженнях,

Миколай Гладиш навів досить переконливу гіпотезу, що під анонімним герцогом, швидше за все був Генріх Сандомирський. На його думку, лише він міг брати участь у хрестовому поході, адже тимчасово проживав при дворі Конрада III [25, с. 243-244].

Відтак, незабаром слідами Генріха пішов шляхтич, який походив з Малої Польщі. Його ім'я пов'язане з містом Мехув, а йдеться саме про Яксу з Мехова. Однак він не перебував у Святій Землі у ролі хрестоносця, а ймовірніше був паломником. Його подорож у 1162-1163 рр. була мирною та несла за собою виключно релігійні мотиви. Його приклад є підтвердженням того, що хрестові походи, не лише були частиною військових кампаній, але й були тісно пов'язані з паломництвом, яке відіграло певну роль у духовному розвитку Польщі. Якса зважаючи на свою вдалу та фундаментальну діяльність отримав прізвисько «Ієросолімітанус», що означало пряму приналежність до хрестових походів. Відомо, що саме Генріх привіз до Польщі лицарів ордену Святого Івана, та наділив їх своїм маєтком у Загосці над Нідою. Натомість Якса, привіз представників Ордену Гробу Господнього назад до Польщі з цієї експедиції, а через рік він заснував їхній монастир, за кошти виділені зі своїх маєтків [29, с. 11-14]. Обидві експедиції до Святої Землі, які були реалізовані, безпосередньо, Генріхом Сандомирським та Яксою з Мехова, свідчили про зростання популярності ідеї хрестових походів і загалом паломництв у Польщі.

Щодо церковної політики Болеслава IV Кучерявого, варто відмітити його спробу християнізації прусів та експедицію до них у 1166 р. Вінцентій Кадлубек у польській хроніці описує основні наміри князя: «...він наказав видати едикт: той, хто прийме знак християнської релігії, не повинен зазнати втрати майна. Той, хто, однак відмовиться відмовитися від богохульного обряду, буде негайно покараний смертю. Однак їхня релігія була як ефірний дим, і тим короточасніша, чим більше вона була нав'язана. Бо невдовзі ці лицеміри, немов слизькі жаби, стрибнули в глибини відступництва та ще більш огидні загрузли в багнюці глибоко вкоріненого ідолопоклонства...» [7, с. 177]. Болеслав IV був розгніваний не лише тим, що пруси не платять податків, але й їхнім свавіллям: вони займали чужі території та

безжалісно їх грабували. Внаслідок цього, розпочалась підготовка до походу, військо було зібране з найкращих вояків, однак природне розташування прусів було досить недоступним. Таким чином, розвідники запевняли князя, що вже знайшли короткий шлях через ліси, а до того ж підкупили деяких ворогів, то ж проблем у поході не повинно бути.

Військові дії детально описує Вінцентій Кадлубек: «...цією вузькою стежкою мчать перші ряди обраного війська, коли раптом вороги вискакують із засідки з обох боків; і вони не тільки стріляють снарядами здалеку, як зазвичай роблять в інший час, але ніби у виноградному давилі вони розчавлюють їх. Тим часом ці, немов дикі кабани, кидаються на щетинисті списи, одні з жаги помсти, інші з бажання кинутися на допомогу; і більше падає під вагою власного тиску, ніж від ударів зброї. Одних, обтяжених обладунками, поглинає глибина зяючої прірви; інші гинуть, заплутавшись у заростях і колючих кущах, і всіх огортає темрява швидко настаючої ночі...» [7, с. 179]. У цьому поході загинув герцог Генріх Сандомирський, відтак через обман і підступ загинули гідні та мужні лицарі, а військові тріумфи відтоді вислизали з рук Болеслава та його синів. Варто зауважити, що після смерті Генріха, його уділ мав перейти до молодшого брата Казимира II, одна його старші брати захопили Сандомир, відтак було вирішено розділити його між трьома братами. Безпосередньо, це рішення призвело до посилення політичної нестабільності та роздробленості.

Після смерті Болеслава IV Кучерявого влада перейшла до Мешка III Старого, який бажав централізувати владу у своїх руках, застосовуючи при цьому жорсткі методи. Однак незабаром Казимир II Справедливий завоювавши прихильність у підданих та заручившись підтримкою союзників вигнав Мешка III і зайняв краківський престол у 1177 р. Таким чином він став монархом Польщі, і герцогства чотирьох братів: Владислава, Болеслава, Мешка, Генріха, потрапили до одних рук, як колись було за його батька. Вінцентій Кадлубек прирівнював Казимира: «...із золотим глечиком, його чесноти із запашним джерелом. Відтак, він розриває кайдани рабства, розбиває ярмо збирачів, скасовує данину, запроваджує податкові

полегшення; тягарі не стільки зменшуються, скільки повністю усуваються, і наказує скасувати данину і сервітути...» [7, с. 211].

Важливою подією у церковній політиці Казимира II безумовно є синод, який відбувся у 1180 р. у Ленчиці. На ньому правитель Польщі проявив свою повагу до духовенства, оскільки було виявлено про зловживання владою урядовців, які після смерті єпископів привласнювали собі їхнє майно або вносили його до князівської казни. Відтак, Казимир вирішив обмежити їхню юрисдикцію над мешканцями церковних маєтків і безпосередньо, вимагав відмовитись від прав на власність покійних єпископів [16, с. 100].

Такі вчинки посадовців були незаконними, адже все, що підлягає божественному закону, не може бути нічиєю власністю. Кадлубек детально описує постанови синоду, на якому були присутні вісім святих священників: «...Хто захопить майно померлого єпископа або його захоплять, чи то князь, чи якась інша поважна особа, чи один із князівських чиновників, нехай буде анафема без жодного винятку. Однак, кожен, хто прийме вкрадене єпископське майно і не поверне його повністю або не гарантуватиме його безпечного повернення, як співучасник цього святотатства, повинен бути пов'язаний тим самим прокляттям...» [7, с. 215].

Зважаючи на такі нововведення, Казимир II отримав шалену підтримку збоку духовної знаті та залучив на свій бік впливових церковних діячів, зокрема Вінцентія Кадлубека. Очевидно вплив князя значно зріс і йому вдалось забезпечити легітимність своєї влади, що допомогло у боротьбі з Мешком III, який неодноразово намагався повернути собі владу. Безсумнівно Казимир II разом з краківським єпископом прийняв їх з пошаною та усіма почестями, як личить мудрому правителю. Варта уваги подія 1183 р., коли до Польщі було привезено мощі святого. Напередодні папа Луцій III викликав до себе єпископа Краківського, який у свою чергу просив папу дати йому кілька останків святих. Луцій III погодився і разом з польськими посланцями та у супроводі своїх кардиналів вирушив до базилики Святого. Помолившись, вони відкрили гробницю святого Лаврентія і єпископ доторкнувся тіла, однак святий відвернувся від нього, святий Стефан зробив так само. Поляки, яку стали свідками цього дуже засмутились, на що папа сказав: це

Божа воля! Однак під ними лежав третій мученик святий Флоріан, який славився ще більшими досягненнями ніж перші двоє. *(Додаток Б)* За Божим наказом він простягнув руку над двома мучениками, тримаючи у руці картку, на якій було викарбовано золотими літерами: «Я піду до Польщі». Внаслідок чого, папа таємно віддав їм тіло святого Флоріана, яке вони накрили гілками і листям і привезли до Кракова. Безсумнівно Казимир II прийняв їх з пошаною та усіма почестями, як личить мудрому правителю, відтак престиж Кракова значно зріс [64, с. 266].

Наприкінці XII ст, ситуація на ятвязькому кордоні була вкрай напруженою, відповідно Казимир II хотів відновити свій вплив у Дорогочині, щоб польські поселення мали змогу мирно розширюватися на північній схід. З огляду на це, він вирішив піти війною на прусів і ятвягів. Кадлубек згадує прусів як: «дикий народ, жорстокіший за всіх диких звірів, недоступний через великі ліси, що обмежують доступ, через густі лісові хащі, через смоляні болота.» [7, с. 250].

Врегулювавши усі свої внутрішні питання, Казимир почав активно готуватись до війни, при цьому стратегічно придумуючи мудрий план. У польській хроніці Вінцентія Кадлубека зазначено, що князь спочатку напав на прусів і лише після того як їх розбив, поквитався з ятвягами [7, с. 251-254].

Відомо, що мазовецькі і малопольські лицарі теж брали участь у цій розправі і їхня основна мета полягала у перемозі над прусами, оскільки вони об'єднувались з ятвягами і становили пряму загрозу. Ключовим пунктом був Дорогочин, однак Казимир II розумів, що дві військові кампанії за один рік можуть закінчитися провалом. З огляду на це, він придумав блискавичний план: спочатку нанести удар по прусах, і тим самим залишити ятвягів без союзника. Відтак, коли лицарі бились з прусами, військо Казимира взяло в облогу Дорогочин, в якому на той час перебував руський князь Василько – головний союзник ятвягів. Таким чином, князь вирішив діяти рішуче і напав на ятвягів, які боягузливо ховалися у своїй важкодоступній місцевості. Як наслідок, Казимир не мав іншого виходу, окрім як палити і троцяти міста, щоб виманити свого ворога. Ятвязький князь підкорився Казимиру, обіцяючи мир, і поки тривали так би мовити, мирні переговори, а польське військо поверталось додому, їм влаштували пастку. Внаслідок цього

розпочалась запекла битва, у якій попри важкі умови перемогло польське військо [23, с. 206-208]. Повернувшись додому, Казимир вирішує присвятити свій час відпочинку, не через лінощі, а тому що переконався у втомі свого народу.

Князь мав давню звичку святкувати свята святих, тому коли настав день святого Флоріана, він проводячи його то в побожності, то в молитві, то в подяці – вирішив на наступний день влаштувати пишній бенкет для князів і магнатів. Окрім цього, у нього було багато інших причин для радості: по-перше, перемога над ворогами, по-друге, після значних перешкод, князь залишився здоровим та неушкодженим, по-третє, безпечний спокій як для нього самого, так і для його друзів і по-четверте, святкове блаженство успіху [7, с. 255].

Незважаючи на те, що військова кампанія Казимира II не мала прямої місіонерської мети, тим не менш ця перемога стала незворотнім початком для майбутньої християнізації прусів. Оскільки через військові дії, не лише послабилася структура язичницького населення, але й вплив християнських держав став значно більшим.

Після смерті Казимира II Справедливого, престол мав перейти до його сина Лешека Білого. Однак з огляду на його вік, він не міг особисто керувати державою, тому краківська знать узаконила регентське правління до його повноліття. Попри це, Мешко III досі не полишає свого наміру правити у Кракові, що призводить до кривавої битви над Мозгавою у 1195 р., де він зазнає поразки і крім цього втрачає свого сина. Таким чином, Мешко змушений відступити у Великопольщу. У наступній битві поразки зазнало регентське рицарство, але тим не менш, правління залишалось за ними.

Через певний час, дружина Казимира II – Гелена, з особистих причин незадоволення керуванням регентської ради пішла на контакт з Мешком III. Їхня угода полягала у тому, що краківський трон переходить до Мешка III, але він у свою чергу зобов'язаний визнати Лешка своїм наступником. Цей договір був укладений на зборах краківських посадовців. Таким чином, з 1198 р. Мешко III зайняв престол, проте панування його тривало не довго, адже в 1201 р. відбувся заколот під керівництвом краківського воєводи. Навіть попри те, що йому вдалось повернути

собі краківський престол, у 1202 р. його життя обірвалось [17, с. 39]. Після вищезгаданих подій, краківські вельможі запросили Лешека посісти престол, і в 1202 р., він його зайняв. Для зміцнення своїх позицій, Лешек Білий наблизився до папи Інокентія III, а точніше став його васалом. Більше цього, отримав від нього належну буллу, через яку, з вдячності, перший з усіх князів польських відмовився від призначення єпископів, а натомість дозволив їх вибір за канонічним правом. Цього ж року краківським єпископом став Вінцентій Кадлубек.

Церковна політика Лешека Білого була пов'язана з діяльністю цистерціанців – білих ченців. Їхній особливий дар Божої благодаті, було і є служіння Богу через молитву і працю «*Ora et labora*» [63, с. 51]. Цистерціанський орден з'явився на польських землях значно раніше, ще за часів Казимира Справедливого, проте їхній розквіт та активна діяльність припадає на 1206-1215 рр. До цього часу, їхні монастирі були засновані князями, які хотіли підвищити свій престиж у державі та залишити за собою духовний слід. Цистерціанці жили в ізоляції від світу, займались виключно господарською діяльністю, не втручаючись у зовнішню політику. Їхні монастирі були засновані ще наприкінці XII ст., деякі згодом стали ключовими у проведенні пруської місії. Таким став монастир у Ленді, заснований у 1175 р., при Лешеку Білому він став головним центром та найбільше сприяв проведенню місії єпископа Крістіана. Доцільно згадати монастир в Оліві 1186 р., який найближче знаходився до кордону прусів, а також монастирі у Кольно, Вонхоцьку та Копаніці. Так з середини XII ст. до кінця XIII ст. у Польщі було налічено близько 26 цистерціанських монастирів чоловічої лінії. Абатств на початку було налічено близько 9, а вже на початку XII ст їх було 17 [63, с. 51-52].

Діяльність цистерціанців, безпосередньо пов'язана з їхньою християнською місією у Пруссях. Ці події починаються від оприлюднення булли Інокентія III, а саме 26 жовтня 1206 р. Змістом цієї булли папа не тільки надавав цистерціанцям право на здійснення місіонерської місії серед прусів, але і закликав князів та усе духовенство, будь-яким чином сприяти та допомагати реалізувати цей Божий задум. «Архієпископам, єпископам, абатам, пріорам та іншим прелатам церков, заснованих по всій Польщі. Людина, яка перебуваючи в пошані, могла бачити

невидимі речі Божі, зрозумілі через творіння, а також Його вічну силу та божественність, так що вона була невинуватою [...] все ще оповиті темрявою невіри, вони не кличуть Господа, який близький до всіх, хто кличе Його в істині, бо кожен, хто кличе ім'я Господнє, буде спасений. Але оскільки, як каже апостол: Як вони будуть кликати Того, в Кого не вірували? Або як вони будуть вірувати в Того, в Кого не вірували? почути? Або як вони почують без проповідника? [...] Бог підняв дух улюбленого сина абата Лукенського, щоб тим язичникам, які існують навколо ваших країв, від нас, хто хоч і незаслужено займає своє місце на землі, сказав своїм учням: Благословіть Господаря жнив, щоб послав робітників на свої жнива, він попросить послати його, щоб він міг зібрати серед них кілька снопів і зібрати плід для себе на вічне життя...» [13, с.2-3]. Попри те, що булла була видана, вона ще немала юридичної сили

Таким чином, перші місіонери подалися до околиць Ельблонга, на той час там знаходилась гробниця Святого Адальберта. Однак пруси їх схопили і ув'язнили, прийнявши за ворогів, а в кінцевому результаті жорстоко вбили. Через певний час, за ними вирушив Годфрід, і на диво, місцевий отаман прийняв його приязно, через це перший відпустив своїх ченців і передав звістку, що країна готова до місії. Після того, як папа дав згоду на місію, Годфрід знову вирушив до Пруссії, взявши з собою інших ченців. У результаті цієї поїздки, було повернуто двох пруських отаманів в істинну віру. Ця місія була супроводжена обуренням з боку цистерціанського ордену, оскільки Лукенський абат сам оманливо зробив себе єпископом, так у 1210 р. отримав наказ: негайно повернутись до монастиря разом з чернцями [59, с. 487]. Цей наказ прояснив факт, що між 1207 і 1210 рр. цистерціанці з Лукна вже активно діяли у Пруссії і досягли значних успіхів.

Тим не менш, ці успіхи не тішили капітула, через їхню суперечливість уставу ордену, який ще забороняв місіонерську діяльність, адже офіційної згоди від їхнього керівництва не було. Поворотним моментом стало видання другої булли папою Інокентієм III – 4 вересня 1210 р., вона стала, так би мовити, порятунком для місії.

Змістом цієї булли, папа передав вибраних цистерціанських ченців під опіку архієпископа Гнезненського. «Архієпископ Гнезненський. Небесний хлібороб Ісус Христос посадив тобі справжню та родючу лозу у своєму обраному винограднику, з якої безліч гілок, що виходили робили б його не лише приємним своєю зеленню, але є благодатним своїми плодами. З цієї лози, справді, щодня проростає так багато гілок, бо, засновані на корені церковної єдності, поширюючись на вивчення святих розмов через справи благочестя, вони не лише внутрішню набухають зеленню благодаті, але й, завдяки похвальними вправам приносять плоди в прогресі своїх ближніх. Дійсно, у цьому винограднику улюблені сини Крістіан, Філіп та деякі інші ченці, бажаючи працювати з благочестивим бажанням, давно запаленим любов'ю Того, Хто не бажає, щоб ніхто не загинув, з нашого дозволу у смиренні духу наблизилися до частин Пруссії, щоб посіяти там зерно Господнього слова, щоб повернути тих, хто перебував у тіні невір'я та темряві невігластва, на шлях істини [...] Тому, оскільки ця нова посадка потребує зрошення, ми наказуємо вашій братії, повноваженнями присутніх, присвятити пастирську опіку тим самим ченцям та їхнім братам, а також іншим, хто нещодавно навернувся до віри, у церковних таїнствах та інших, які, як відомо, служать для розширення богослужіння християнської релігії, доки, за божественною милістю, кількість вірних там не зросте настільки, що вони зможуть отримати свого власного єпископа...» [13, с. 14].

Таким рішенням папа захистив їх від капітулів. У вищезгаданій буллі не згадується ім'я Годфірда, це нашттовхує на думку про його раптову смерть або його просто усунули. Один з ченців, Крістіан походив з цистерціанського монастиря в Оліві, можливо й навіть був його абатом. Місії набрала обертів, так як у ній були зацікавлені більшість ченців. Через два роки, а саме 10 серпня 1212 р., папа Інокентій III видав вже третю буллу, у ній йшлося про дозвіл на проведення місії, лише тим цистерціанцям, які отримують письмовий дозвіл від керівництва ордену, відповідальним за контроль був митрополит Гнезненський. Більше того, ця булла закликала князів ніякому разі не принижувати навернених прусів, щоб не заважати проведенню місії та не пригнічувати їхнє бажання [59, с. 488].

«Усі абати, призначені в генеральній цистецріанській капітулі, улюблені сини Крістіан, Філіп та їхні товариші, брати вашого ордену зазначаючи, що ті, хто сіють по воді, називаються блаженними, а ті, хто ховає зерно у своїй власній, проклятим тим хто дме, куди хоче, і ніхто не знає, звідки воно приходить і куди йде, колись давно, з нашого дозволу, вони почали сіяти слово Боже в частинах Прусії, щоб, йдучи та плачучи, нарешті прийти з радістю, несучи свої снопи, впевнені, що той, хто прийшов спасти те, що загинуло, спустившись у нижні частини землі, щоб повернути людину до небесного царства [...] Тому ми наказуємо вашому університету апостольськими посланнями, щоб ви жодним чином не перешкоджали тим, кого вище згаданий архієпископ рекомендував вам своїми листами, і не дозволяли іншим братам вашого чину перешкоджати їм у проповіді Євангелія, щоб через їхнє проповідування слово Того, Хто посилає своє слово на землю, швидко поширювалися...» [13, с. 5].

Відомо, про те, що папа суворо наказав архієпископу Гнезна карати усіх, хто не буде притримуватись цих настанов. Ця булла нам показала протистояння між двома місіонерськими ідеями: мирної, якою закликав папа Інокентій III, а також ворожої – відображення Хрестового походу. Попри усі спроби мирної християнізації прусів, лише деякі язичники підкорились вірі. Місіонерська місія Крістіана, зіткнулась з труднощами, про це свідчить смерть Філіпа, який був його однодумцем і супутником. Його місія розпочалась із Зантира, охоплювала правий берег Вісли, частину Погезанії і Любавську землю. Відомо про двох прусів: Сурвабано та Варпода, які прийняли хрещення і зустріли місіонерів не зі списом, на відміну від інших [59, с. 489].

Більше того вони приїхали до Риму, щоб охреститись і прийняли християнські імена – Філіп та Павло. Вони не були простими людьми, їх згадують як еліту. Згідно документів, ці пруси разом із своїми супутниками передали свої землі Святому Престолу, але це очевидно сталось вже у 1215 р. на з'їзді у Вольбожі, коли вони стали свідками однієї угоди. Для того, щоб послабити вплив і бажання керувати Краковом Владислава III Тонкононого – сина Мешка III, була створена ліга князів. До неї входили: Лешек, Конрад, Владислав Одоніч, Казимир

Опольський. Їхня угода була укладена з Крістіаном – майбутнім єпископом пруським, вона було необхідною, щоб отримати підтримку церкви. Йшлося про передачу Кульмської землі у власність Крістіана. Формально ці землі перейшли на синоді у 1222-1223 рр., у джерелі детально описано постанови: «В ім'я Святої Трійці, амінь. Я, Конрад, з Божої ласки, герцог Мазовії та Куявії, повідомляю всім вірним Христовим, теперішнім і майбутнім, що я віддав села Шарне, Рудки, Тушино та Нарощіник Святому Хресту та Пресвятій Діві Марії в Пруссії для постійного користування шановному пану Крістіану, першому єпископу Пруссії, та його наступникам, на відпущення моїх гріхів, з повною свободою. Але щоб ніхто в майбутньому не міг визнати недійсним цей мій дар, я підтверджую це дослідження свідченням цих листів та печаток славетних панів...» [13, с. 35].

Ще перед 1223 р., а саме на рубежі 1215-1216 рр. Крістіана було висвячено на єпископа, особисто папою Інокентієм II. Згодом від папи надійшли два листи, датовані 18 лютого 1216 р., у Латеранському соборі, де він схвалює пожертви тих, хто нещодавно охрестився у Римі. Безпосередньо, йдеться про вищезгаданих прусів, які навернулися у християнство. Чоловік, який взяв собі ім'я Павло, передав Крістіану і його наступникам Любавську землю, а охрещений на ім'я Філіп – передав Ланзанію. Відповідно можна припускати, що саме Крістіан їх привіз до Риму і був присутній на їхньому хрещенні [28, с. 59].

Такі події свідчать про близькі стосунки між тодішнім папою Інокентієм III та єпископом Крістіаном. Приблизно в той же час, відбувся IV Латеранський собор, який проводив Інокентій III, на ньому було визнано Пруссію територією для проведення місій. Крім того, Крістіану було надано великих повноважень, що свідчило про заклик для подальшого підкорення пруських земель. Собор закликав до чергового Хрестового походу на Святу Землю, ця військова кампанія прирівнювалась до війни за Гроб Господній.

Попри всі надії і сподівання єпископа Крістіана на мирне проведення місій у Пруссії, реальність виявилась жорстокою. Вже в наступні місяці 1216 р., пруси, які були ненависниками праведної віри, почали палити та нищити все що заклав Крістіан та його прибічники у Пруссії. В той час з Риму надходили листи із

закликом про підтримку єпископа, оскільки він жив в бідності і не міг переконати язичників прийняти віру Христову. Крім того, цистецріанцям були потрібні гроші для викупу дітей, яких схоплювали і погрожували вбити ненависні пруси. Крістіан навіть заснував для цих пруських хлопчиків школи, які б у майбутньому стали фундаментом для закладання віри. Крім цього, новий папа Гонорій III вже не розраховував на мирну місію, з огляду на це що відбувалось у країні, наказував руйнувати колишні місця поклоніння і будь-які інші культу язичників. Відомо про зруйнування близько 250 костелів [8, с. 21,22]. Більше того, були сформовані війська проти язичників, їх можна розглядати як хрестоносців. Ці експедиції до Пруссії тривали протягом трьох років.

Про вищезгадане заснування шкіл, можна відзначити, що вони дійсно діяли і навіть залишили за собою багато майбутніх священників. Про них згадується у 1280 р. у єпископстві Хелмно, що більшість, хто займав відповідальні церковні посади були священниками пруського походження [28, с. 84].

У 1219 р. Крістіан у черговий раз отримав листи від папи, у яких йшлося про звільнення архієпископа Гнезна – Генріка Кетліча, через його хворобу. Як відомо, він був безпосереднім наставником єпископа Крістіана, про це згадано вище. Після цієї події, Крістіан отримав значні привілеї, які по праву належали йому як голові місії. Він мав можливість створювати нові єпископства, що свідчило про фактичне повноваження архієпископа. Його позицію не варто розглядати як бажання позбутись від польського митрополита, це ймовірно як наслідок того, що він не відчував підтримки від нього. Через день, папа Римський надав дозвіл Крістіану застосовувати церковні покарання до хрестоносців, які без дозволу втручались на пруські землі. У світській владі, відбулись зміни в союзах: Лешек Білий помирився з Владиславом Тонконогим та Генріхом Бородатим. Уклавши «договір про виживання», це надавало їм право взаємного успадкування певних володінь у разі смерті одного з них. Таким чином, обидва визнали право Лешека на Краків і загалом почесний суверенітет над усією Польською державою. Така зміна союзів безперечно призвела до падіння Владислава Одоноча (внука Мешка III), його ж дядько Владислав Тонконогий прогнав його. У 1221 р. Лешек Білий уклав договір з

Данилом Романовичем, з огляду на тиск збоку папи Римського, щодо початку відкладеного хрестового походу [28, с. 92].

Вже наступного року розпочалась велика експедиція духовенства та польських князів. Безперечно слід виділити роль Лешека Білого, який не лише справився з усіма труднощами але й підвищив свій авторитет, що свідчило про його вищу та провідну роль серед князів роду П'ястів.

Однак трагічна смерть Лешека Білого, яка прийшла 1227 р., несла за собою наступні події, які мали пряме значення для пруської місії та дій Крістіана. Незабаром, відійшов у вічність папа Гонорій III, який був захисником пруського єпископа. Наступником став Григорій IX, він закликав у своєму листі до поваги всього майна та доходів, які були виділені для пруського єпископа та цистеціанського ордену. Архієпископи, Магдебурга, Майнца, Кельні, Гнезна Зальцбурга, зобов'язувались накладати церковні покарання на тих, хто перешкоджає місіонерській роботі або розкрадає майно єпископа чи вимагає від нього десятину [28, с. 111]. Хрестоносці перебували під командуванням Крістіана і заручились підтримкою Конрада Мазовецького, тому папа з 1226 р. видавав листи, у яких закликав дружньо ставитись до хрестоносців, адже вони ідуть із благородною метою. Ціль нового папи полягала у наданні повної свободи для навернених прусів, які повинні коритись лише Христу і Святому Престолу. Таке рішення було прийняте з тих причин, щоб язичники побачили, що християнство врятує їх від рабства. Однак розпочався конфлікт з Конрадом Мазовецьким, який вкладав ресурси в цю місію і очікував на винагороду у вигляді нових земель. Таким чином, щоб налагодити зв'язок між духовною та світською владою, був відправлений дипломат – Вільгельм Моденський, який мав помирити їх і навести лад. Однак після кількох поразок у військових кампаніях та вже вищезгадане вбивство Лешека Білого, навело Конрада Мазовецького та єпископа Крістіана на створення окремого професійного війська [59, с. 493].

Про них згадується в буллі папи Григорія IX від 28 жовтня 1228 р. – Добжинський орден. Він був заснований з метою захисту кордонів півночі Мазовії від жорстких нападів прусів. Їхнім головним осередком була резиденція у Добжині.

На початку до цього ордену вступило 15 лицарів, які приїхали з Мекленбурга, однак постійний тиск прусів, наштовхували Конрада Мазовецького на пошук ще потужнішої військової сили, що в результаті призведе до контакту з Тевтонським орденом [41].

Підсумовуючи, варто відзначити процес християнізації, який пройшов шлях від відновлення церковних структур до внутрішнього зміцнення держави. Цей перебіг, був започаткований від правління Казимира I Відновителя, його тісному зв'язку з духовенством, зокрема архієпископом Кракова – Ароном. Безперечно, подальший розвиток цього процесу простежувався у його наступника Болеслава Кривоустого, який був пов'язаний з місійною діяльністю Оттона Бамберзького. У XII ст. відбулось зміцнення церковної організації за Казимира II Справедливого та її структурне закріплення, а вже напочатку XIII ст, зростає політична роль князівської влади у церковних питаннях, що прослідковується у політиці Лешека Білого. Окремим напрямком є безліч спроб християнізації прусів, пов'язані з місійною діяльністю єпископа Крістіана Прусського, який започаткував перші спроби євангелізації. Цей процес набув не лише релігійного характеру, але й політичного, який був підтриманий Конрадом Мазовецьким, що простежувався створенням професійного війська – Добжинського Ордену. З певним часом, усвідомлюючи недостатню ефективність боротьби з язичниками, Конрад починає шукати зовнішню підтримку, яка переростає у перехід до активної участі Тевтонського ордену.

Розділ 3.

Християнство як чинник консолідації та культурного піднесення польської держави у XIII – 20-х рр. XIV ст

Період XIII – XIV ст. відзначився етапом кардинальних перемін, коли релігія перестала бути лише інструментом зовнішньої політики і стала основним чинником внутрішньої консолідації суспільства. Початком цих радикальних змін, стало залучення до пруської місії Тевтонського ордену, оскільки спроба зупинити язичників Добжинськими братами зазнала невдач. Таким чином Конрад Мазовецький вирішив звернутись до Германа фон Зальца – великого магістра Тевтонського ордену. Із трьох великих лицарських орденів заснованих під час хрестових походів був останній – Тевтонський орден, який дуже відрізнявся від інших бажанням: закріпити своє територіальне панування. З самого початку свого існування вони були пов'язані з політикою німецьких королів та імператорами Священної Римської імперії. Спершу їхні спроби закріпитись у Святій землі були невдалими, і лише після того, як вони закріпились у нижній течії Вісли, їм вдалось реалізувати свої наміри [26, с. 73].

Напередодні приходу Тевтонського ордену, становище Конрада було безвихідне, оскільки пруське вторгнення завдало нищівних втрат і руїн. Таким чином, дізнавшись про існування німецького лицарського ордену, Конрад відправив до нього посланців, з проханням про допомогу, а натомість обіцяв віддати землі у своєму герцогстві на певний час. Магістр ордену все-таки вирішив прийняти цю пропозицію і відправив своїх лицарів до Мазовії. Однак, варто відмітити буллу Фрідріха II, яка дає можливість прослідкувати майбутній конфлікт Конрада Мазовецького і Германа фон Зальца. У документі є перелік пунктів, які вимагав великий магістр: 1) надати дозвіл напасти на землю язичницьких прусів, 2) одночасно підтвердити дарування Хелмінської землі Конрадом Мазовецьким, а також всієї землі, яку Орден набуде на території прусів, щоб володіти нею так само, як на основі існуючих земельних регалій у Німецькій імперії, звільнених від будь-якої служби та грошового збору, 3) окрім регалій, що вже включені до земельних прав, дозволяються додаткові суверенні права, 4) надання права призначати суддів

та наглядчів, 5) право на встановлення добрих звичаїв та практики паломництва, б) каральна формула для органів влади будь-якого виду [15, с.22].

Зважаючи на видання цієї булли, можна припускати, що тевтонські лицарі, яким загрожувало вигнання з Мазовії, попросили імператора видати даний декрет, мабуть опираючись на його авторитет. Про рік видання булли теж є певні протиріччя. Документ начебто був складений у 1235 р., проте деякі історики, як Томаш Ясінський вважає, що документ був написаний значно пізніше, але дату поставили під 1226 р. [30]. Такі думки були викликані деякими дипломатичними неточностями і загалом логікою подій. Як от, детально прописані умови щодо Пруссії, хоча у 1226 р. вони ще не були впевнені чи точно підуть у Польщу. Крім того в імператорському листі немає жодної згадки про лист Конрада, це свідчить, що до 1228 р. тевтонські лицарі не отримували жодної письмової пропозиції про дарування Хелмінської землі від князя.

Безпосередньо, не варто виключати, що у критичному становищі був лише Конрад, адже з деяких відомостей простежується, що до кінця 1225 р. Тевтонський орден перебував у значно складнішому політичному становищі ніж польський князь. Підставою для цього є повалення влади тевтонських лицарів в Угорщині. Таким чином, можна припускати, що магістр міг самостійно направити послів до Конрада з пропозицією допомоги проти язичників. Тим не менш, варто згадати Крушвицький привілей, датований 1230 р. Його оригінал не зберігся, однак текст відомий з пізніших тверджень: «...Імператор тепер може, у фактичному розпорядженні, без вагань, надати бажаний дозвіл на напад на землю язичницьких прусів, які наступають проти християн [...] Папа може вирішити, що війна є необхідною, і Григорій IX зробив це через чотири роки після булли у Риміні, своєю буллою про хрестовий похід від 17 вересня 1230 р., але він не може віддати наказ про напад. Ця влада належить виключно світській владі. Тільки цей імператорський наказ уповноважує Орден воювати з язичниками проти прусів [...] слідує підтвердження володіння землею, в результаті чого Дім Святої Марії також чітко названий як одержувач. Папський консисторський адвокат Ардіцін з Новари, якому, безумовно, можна зарахувати ґрунтовні знання канонічного права, дуже чітко

висловлює це у своєму трактаті: Сам імператор міг і надавав привілеї у світських питаннях, володарем яких він сам є...» [15, с. 36]. Незважаючи на різноманітні протиріччя, слід звернути увагу на їхній прихід. Оскільки тевтонські лицарі «не мали де прихилити голови на прусській землі», раніше подарованій їм вищезгаданим польським князем. Вони давно мали намір реалізувати ідею: мати річку Віслу для оборони між собою і вищезгаданою Пруссією. Відтак, вони попросили Конрада збудувати їм укріплення, а той у свою чергу зібрав людей і збудував для них замок на певному пагорбі навпроти сучасного міста Торунь, який називався Фогельзанг, що латиною означає – «пташиний спів» [8, с. 38].

Після того як замок збудували, Конрад відправив звістку великому магістру – Герману фон Зальцу, повідомляючи, що його прохання виконано, натомість просив надіслати йому братів та лицарів у підмогу. У результаті, магістр відіслав до нього Германа фон Балка разом з іншими лицарями, зброєносцями та багатьма кіннями для допомоги. Прибувши до замку Фогельзанг, вони спорудили замок Нешава у пониззі Вісли. Безпосередньо, брати проживали у цьому замку, і одного разу пруси у черговий раз вторглися до Польщі з ворожими намірами. Відповідно, зустрівши на цих землях опір, вони були дуже здивовані, навіть взяли одного поляка в полон, який розповів їм про лицарів. Запевняючи їх, що це побожні люди, сміливі вояки, послані з Німеччини Святим Престолом, щоб боротись з ними, на що у відповідь пруси почали сміятись. Незабаром, Герман фон Зальц звернувся до папи з проханням оголосити набір до Хрестового походу у королівствах та провінціях, визначених Святим Престолом для підтримки пруських земель. Таким чином, папа надав паломникам, які відвідували Пруссію і Лівонію, ті ж привілеї, що й тим, хто прямував до Єрусалиму.

Герман Балк, бажаючи виконати свій обов'язок віри, за підтримки свого мужнього війська переправився через Віслу до Хелмінської землі. Так на березі, у пониззі ріки, він збудував Торунський замок у 1231 р. Ця фортеця була зведена на дубі, а крім цього її укріплення і стіни для оборони. З усіх боків ця споруда була оточена парканом, а з часом вони побудували місто навколо цього замку. Через кілька років, у зв'язку з постійним підняттям води місто було перенесено на це

місце, де сьогодні стоїть і сам замок і місто Торунь [8, с.43] Незабаром, коли звістка про заклик до Хрестового походу поширилася по усій німецькій землі, і коли було проголошено «нову війну, яку Господь обрав у землі Пруссії, та індульгенції для нової війни – це зворушило німецьких воїнів. В результаті цього, їм на плечі поклали знак хреста, що свідчило про готовність до битви, з метою помсти за заподіяне Розп'ятому Господу. Таким чином, за допомогою цих хрестоносців, які прибули до Торуня, брат і магістр Герман збудували замок і місто Хелмно у 1232 р., де зараз знаходиться Старогруд [8, с. 49].

Тим не менш, важливо розуміти, що завоювання Пруссії несло за собою в першу чергу духовний сенс. Таким чином, щоб експансія тевтонців була не лише військовою, але й ідеологічною, папа Григорій IX, 11 вересня 1231 р. видає буллу для домініканців, безпосередньо адресовану архієпископу, єпископам, абатам та прелетам митрополії Гнезно. Напередодні цієї події влітку 1229 р., Іво Одровонж – тодішній єпископ Кракова, впливовий духовний діяч, здійснив останню експедицію до Італії. Мета його поїздки полягала у відновленні архієпископства в Кракові [24, с. 63].

Крім цього, Іво був дуже стурбований долею церковних структур Малопольщі і намагався усіма зусиллями закріпити своє право власності на землю та прибутки. Бажаючи налагодити міцні стосунки з папою, він не лише підняв свій авторитет, але й послабив вплив світської влади у Польщі, щоб князі не використовували монастирі у своїх військових цілях. Навіть попри раптову смерть, єпископу вдалось забезпечити успішний початок християнізації північних кордонів. Водночас, прибулі домініканці стали основною ідеологічною силою, які підтримували Тевтонський орден. Таким чином, видана папська булла, офіційно доручала домініканцям місіонерську діяльність на пруських землях.

Домініканський орден розпочав свою політику християнізації на польських землях ще значно раніше. В лютому 1221 р. перші польські домініканці на чолі зі святим Яцеком прибули з Риму до Польщі. Варто зазначити, що Генеральна капітула домініканців, яка зібралась у Болоньї, ще в 1221 р. визначала одну з основних цілей для братів у Польщі – місію до Пруссії, Прибалтики та Малопольської Русі. Відтак

у 1222 р. домініканці прибули до Кракова, а вже через три роки, перший польський провінціал – Герард Вроцлавський, вирішив на провінційній капітулі заснувати монастирі: у Камені-Поморському, Вроцлаві, Празі, Сандомирі та Гданську [66, с. 501].

Вибір останнього центру, не лише передбачав майбутню місію до прусів, але й підкреслював значення цього міста у Влоцлавській дієцезії, притому виділяючи амбіції тодішнього поморського герцога – Святополка. У 1222 р. сформувався перший на території Польщі монастир, саме домініканського ордену, який знаходився у Кракові. Орден розпочав свою діяльність у 1215 р. в Тулузі, з його заснуванням пов'язують дворянина, вихідця із Старої Кастилії – Домініка Гусмана, безпосередньо і звідти походить назва самого ордену [17, с. 57].

Приблизно через дванадцять років до місії долучилися особи нової спільноти, заснованої Святим Домініком. Відомо що, монахи-проповідники мали вагому підтримку Святого Престолу. На початку своєї діяльності, вони проповідували у товаристві місцевих князів, а через деякий час їхнє душпастирство переросло у рамках ширших зусиль, організованих Тевтонським Орденем. Крім цього, документ про заснування домініканського монастиря, при церкві Святого Миколая у Гданську, був виданий Святополком – 22 січня 1227 р., а через 4 місяці єпископ Влоцлавський підтвердив пожертву герцога [66, с. 501]. У папській буллі Григорія IX від 5 травня 1227 р., зазначалося, що основною ціллю заснування цього монастиря, було залучення домініканців до майбутньої місіонерської роботи. Безперечно слід зауважити, що схвалення єпископа Крістіана було вагомим у включенні домініканців до пруської місії.

Поряд з цим, наступна папська булла, була видана 9 липня 1231 р., у якій вказано, що домініканці здійснювали місіонерську діяльність у Помезанії та Пасленському регіоні. Їм було довірено церкву Святого Адальберта, яка знаходиться на північному сході Помезанії. Проте слід зазначити, що не вся Помезанія була їхньою метою для здійснення місіонерської діяльності. Папа Григорій IX закликав новонавернених помезанців та погезанців залишатися

вірними, християнській вірі і довіряти ченцям-проповідникам, які діють серед них [14, с. 1].

З вищезгаданих подій стає очевидно, що домініканці, продовжуючи місію цистерціанців і єпископа Крістіана, діяли на території прусів ще до приходу Тевтонського Ордену. Водночас, умови їхньої місіонерської діяльності значно змінилися, коли прибули Тевтонські лицарі. Як відомо, Орден послідовно завойовував пруські племінні території і засновував перші поселення, одночасно відбувався процес заселення. Відповідно, домініканські монастирі мали не лише відповідати за місіонерську діяльність, але й надавати пастирську допомогу прибулим поселенцям. Безпосередньо, слід згадати засновника польської провінції Домініканського Ордену – Яцека Одровонжа, який брав активну участь у діяльності домініканців в Пруссії. Про це згадується в документі від 1 лютого 1236 р., виданого магістром Тевтонського ордену Германом Балком [37, с. 445].

У цей час, ймовірно вже обговорювався план створення єпархії у Пруссії. В результаті цих перемовин, папа Григорій IX видає буллу від 30 травня 1236 р., де оголосив про створення церковної організації. «Єпископ Григорій, вельмишановному братові колишньому єпископу Моденському нашому пенітенціарію, легату Апостольського престолу, вітання тощо. З великим духовним піднесенням було сприйнято звістку про те, що завдяки втручання божественної сили значну частину земель Пруссії було підкорено християнському пануванню, так що тепер там можуть бути розмежовані діоцези, призначені єпископи та належним чином забезпечені умови для їхнього утримання коштом світських благ. Цим листом надаємо тобі повноваження, аби ти, маючи Бога перед очима, за порадою та згодою улюблених синів – прецептора та братів дому святої Марії Тевтонської, що перебувають у тих краях, провів розмежування діоцезів та призначив там лише трьох із братів ордену проповідників єпископами, щоб ти мав силу повноваження також і висвятити їх, залучивши канонічно встановлену кількість єпископів.» [13, с. 94-95]. Таким чином, було вирішено створити три єпархії на чолі з єпископами Домініканського Ордену. З вищезгаданої булли, можна прослідкувати, значну поширеність Ордену Братів-Проповідників, про це свідчить вибір окремих осіб для

обіймання єпископських посад. Однак слід зауважити, що на практиці ця установа не була впроваджена, оскільки до 1243 р. Крістіан залишався єдиним єпископом у Хелмінській землі та Пруссії.

Більшість монастирів, були засновані у містах, заснованих Тевтонським Орденом, такі як: Хелмно, Ельблонг, Торунь. У всіх перелічених містах були засновані домініканські монастирі, а їхнє головне завдання полягало у підтримці та піклуванні місцевого населення. Як відомо, домініканський монастир в Ельблонгу був заснований на знак визнання попередньої діяльності домініканців та з опікою про релігійне життя багатьох жителів. Процес заснування монастирів був досить тривалим, а його успіх напряду залежав від встановлення тісних зв'язків з місцевою громадою. Таким чином, тісні контакти між місцевим населенням і домініканцями, найчастіше були засновані на родинних зв'язках, що гарантувало монастирям матеріальну підтримку з боку мешканців міста. Безпосередньо, варто підкреслити, що брати-проповідники діяли у Пруссії у досить своєрідних умовах держави, створеної тевтонцями, які крім свого територіального правління, були церковною організацією, підпорядкованою Папі Римському [37, с. 447].

Загалом домініканцям вдалося закласти шість монастирів у Тевтонській державі. Серед них, чотири були зведені за підтримки самого Ордену: у Хелмно, Торуні, Ельблонгу та Норденборку, натомість два інших монастирі: у Тчеві, Гданську були засновані місцевими князями. Проте, два останні стали частиною Тевтонського Ордену після 1308 р., коли Померанія була захоплена тевтонськими лицарями. Головним завданням домініканців, була активна пастирська робота серед місцевого населення, яку вони виконували за допомогою мандрівних проповідей, настанов та релігійного життя. Крім того, їхніми зусиллями були організовані релігійні практики, у яких брали участь самі мешканці. Безпосередньо, так відбувалось у містах Тевтонської держави, домініканці засновували релігійні братства, на яких приймали людей різних верств суспільства у духовний зв'язок з орденом. Таким чином, окремі цехи та братства мали власні каплиці та вівтарі у монастирських церквах, що безпосередньо об'єднало економічну і релігійну структури. До прикладу, такі вівтарі мали місце у вищезгаданих монастирях: в

Ельблонзі – цех віслинських шкіперів, рибалок, пекарів, в Гданську – цех м'ясників, пивоварів, солодовників, братство моряків, у Торуні – гільдія суконників і кушнірів [37, с. 448]. Такі обопільні зв'язки, принесли домініканцям значну користь, крім цього особи таких релігійних об'єднань відчували міцний зв'язок між монастирями і церквою. Свідченнями цього є пожертви, зроблені безпосередньо членами окремих цехів.

Вплив домініканців у сільських громадах безперечно був суттєвим, про це свідчить той факт, що князь Святополк надавав право гданським домініканцям проводити обряд поховання, однак, це викликало різку критику з боку місцевих священників. Завдяки цій роботі, у монастирів був дохід, ці суперечки стосувались не лише сільської, але й міської місцевості. Відомо про окремих жертводавців, які були представниками місцевого лицарства. Вони робили заповіти монастирям в обмін на молитви або поховання у церквах при монастирях. Крім цього, вони мали власні братства у Торуні [37, с. 450]. Зв'язок, який був між ченцями та лицарями залежав від економічних взаємних відносин. Домініканський монастир у Гданську, як і багато інших церковних структур, надавав позики землевласникам, а натомість отримував від них орендну плату, до того ж збір податків теж був присутнім. Безпосередньо, це залежало від самих ченців, які вербували місцевих через мандрівні проповідування.

Варто згадати про виникнення перших монастирів францисканського ордену, перші з них зародилися у середині 1230-х рр., у Вроцлаві та Кракові. Їхній орден був заснований проповідником Франциском з Ассіза у 1207-1209 рр. на землях Італії. Дозвіл на існування, він отримав у 1210 р. від Святого Престолу, а у 1223 р. папа затвердив їхній статут. Орден за своєю основою був жебрацьким чернечим угрупованням. Офіційно їх називали – «Fratres minores», що означало «менші брати», а монахів даного ордену іменували міноритами [17, с. 57].

Щодо стосунків Тевтонського ордену з іншими орденами, під час їхнього правління Пруссією, то слід зауважити про обмеження з боку перших, що стосувалось навіть заснування монастирів у Пруссії. Як відомо, окрім домініканців та францисканців існували монастирі, які володіли великими земельними

маєтками. Безпосередньо, це викликало невдоволення у тевтонців, які не хотіли ділити свої скарби. Більше того, Тевтонський Орден не робив пожертвувань у монастирі, а навпаки намагався обмежити їхні можливості розвитку. Однак, рішучих дій вони не робили, адже не бажали вступати у конфлікт із Святим Престолом. Відомо, що у Пруссії не було власних абатств, а ті що існували в Гданському Помор'ї, були змушені здійснювати не вигідний обмін з Тевтонським орденом. Крім цього, за свідченнями Маріана Біскупа: «вражає стриманість, з якою Тевтонський орден ставився до цих сільських, багатих монастирів, очевидно, вважаючи їх конкуруючими у стані володіння та в боротьбі за «панування над серцями та розумами людей» у Гданському Помор'ї, також у політичному сенсі [38, с. 88-89].

Беззаперечно, заслуга домініканців була неоціненною у розвитку культури та освіти. Варто зазначити, що їхня культурно-просвітницька діяльність не обмежувалася лише північними територіями. До прикладу у Малопольщі, окрім Кракова, канонічні церкви існували у багатьох ранніх міських центрах: в Сандомирі, Кельце, Стопниці, Мстичуві, Віслиці та багатьох інших. Більшість із них, були засновані у XII столітті. Освітній процес для каноніків формувався на однакових засадах, як у кафедральних школах так і в колегіальних церквах. Оскільки ці церкви мали пастирські повноваження, вони виконували всі парафіяльні функції. Ці школи справедливо називають кафедральними, адже ними керував один із каноніків, який спочатку називався магістром, а пізніше схоластом. Вони відігравали ключову роль, у потребах канонічної церкви: здійснювали літургію та навчали молодих каноніків. У XIII столітті більші канонічні громади перетворилися на колегіальні церкви, і лише деякі з яких зберегли парафіяльні права. Аналогічні процеси відбувалися у випадку кафедральних шкіл наприклад у Вроцлаві [56, с. 617]. При кожному монастирі діяли школи, у яких готували майбутнє духовенство, крім цього засновувались бібліотеки, відтак домініканські книгозбірні були одними з найбагатших у Європі. У великих монастирях діяли спеціальні майстерні, де переписували не лише святі книги, але й праці відомих

творців. Найбільш значущим було те, що домініканці навчали латини, готуючи службових осіб для князівських дворів, що неабияк підвищувало їхній авторитет.

Щодо місії домініканців у Пруссії, то вони змінили свою стратегію, оскільки більше не підтримували намагання Тевтонського ордену чи їхніх порад щодо навернення язичників. З 1243 р., згідно наказу Святого Престолу, домініканці все частіше виступали посередниками як у політичних, так і в релігійних конфліктах Пруссії [66, с. 505]. За правління Інокентія IV документом від 29 липня 1243 р., Вільгельм Моденський розділив території, які раніше підпорядковувалися Крістіану, на чотири єпархії: Хелмінську, Помезанську, Вармінську та Самбійську [37, с. 446].

Підсумовуючи варто зазначити, що на початку XIV ст. число монастирів зросло до трьохсот, серед яких були: цистерціанські – близько 20, францисканські – близько 40, домініканських – близько 30, безперечно, ченців у кількості теж стало більше – коло 6 тисяч. Відтак, колишня язичницька країна переросла з об'єкта місії, на територію з розвинутою мережею офіційних державних структур. Більше того, їхні вихідці почали очолювати ключові діоцези: як-от домініканець Гайдеенрайх – став першим Хелмінським єпископом, або Альберт – призначений на Помезанську кафедру. Успішна інституціоналізація церкви на півночі Польщі, підтвердила силу польської місії, однак усередині країни дедалі більше відчувалася потреба в ідеологічному фундаменті, який зумів би подолати політичну роздробленість. Так ключовою постаттю в центрі польської держави стає – краківський єпископ Станіслав Щепанівський, чия канонізація у 1253 р. перетворилася на масштабний політико-релігійний проєкт. Саме Вінцентій із Кельців став автором житія, у якому йдеться про диво – зрощення тіла мученика. У даному джерелі детально описано цей випадок: «Як Болеслав тут розрубав тіло святого Станіслава на багато частин і розвіяв його на всі вітри, так Господь розділив його царство і дозволив багатьом князям правити ним. І як Бог відновив те саме тіло, так буде, що Бог відновить те саме царство до його попереднього стану» [11, с. 249].

Можна вважати, що таке диво було безпосередньо пов'язано з світською владою, так як князь розрубав тіло Святого і тим самим розгнівав Бога, який

покарав Польщу, дозволивши їй розпастися на шматки, а мова йде саме про політичну роздробленість. Безпосередньо, це сприйняли як пророцтво, якщо Бог з власної волі з'єднав порубані частини тіла єпископа Станіслава в одне ціле, значить, Він дає знак, що розрубана Польща повинна знову возз'єднатись в одну цілісну, міцну державу. Відтак, культ святого Станіслава розпочався одразу після його смерті у 1079 р., також відомо про перенесення останків святого мученика з могили в церкві святого Михаїла до Вавельського замку у 1088 р., що мало неабияке символічне значення. Однак слід підкреслити, що це була проста ексгумація, щоб підготувати більш гідне місце спочинку для єпископа. За кілька років до канонізації, відбулось урочисте перенесення мощів святого Станіслава з могили під землею до саркофага що стояв на підлозі собору [45, с. 135].

Попри це, щоб тіло мученика перетворилось на дієвий інструмент, потрібен був дозвіл та визнання з боку Святого Престолу. Відтак папа Інокентій IV видав буллу до польських єпископів, що стосувалась канонізації Святого Станіслава. «... Преподобним братам, архієпископу Гнезненському та його суфраганам, вітання та апостольське благословення. Коли темрява давнини зникла перед очима язичників, а лід холодного невір'я розтанув з їхніх сердець, тоді прийшла чарівна весна, прикрашена свіжістю запашних квітів, бо для Церкви, досі самотньої та безплідної, народилися сини виняткової побожності та непохитної стійкості, які подібно до перших весняних квітів, поширювали навколо п'яний аромат, і з Божої ласки, дарували для неї плід зрілого благородства [...] Отже, щоб такий сяючий світильник, який той самий Господь, з такою кількістю дивовижних знамен, справедливо влаштував почесно поставити на церковному свічнику, не був небезпечно захований під посудиною, особливо тому, що цим розганяється темрява тих, хто не знає Бога, руйнується збочений догмат єретиків і зростає благословенна довірливість вірних, ми вирішили, за спільною порадою братів, а також прелатів, тоді присутніх при Апостольському Престолі, гідно включити вищезгаданого блаженного єпископа Станіслава до списку святих...» [65, с. 33-38]. Папа суворо наказав, всім святкувати 8 травня – це день коли єпископ переміг над смертю. Згідно з тією дивовижною величчю заслуг, Станіслав заслужив на те, щоб цей день

зробили урочистим, адже через його побожне заступництво «відкрилися небесні скарби». Крім цього, папа, з метою заохочення до здійснення паломництва, пообіцяв, що всі, хто щорічно відвідуватиме гробницю Святого єпископа у свято, зможе покаятися і матиме відпуст терміном на один рік і сорок днів. Таким чином, це ще більше заохочувало тодішніх людей доєднатися до святого місця, водночас Краків перетворився на головний паломницький центр регіону.

Літургія канонізації святого Станіслава складалася з шести елементів і відбувалась згідно із суворими літургійним канонам. Неабияк важлива є символіка прапора та герба пов'язаних із єпископом Станіславом. Червоний колір цього прапора символізував пролиття дорогоцінної крові мученика та зображення славетного єпископа. Канонізація відбувалась наступним чином: для початку оголошувалась проповідь про його життя та мучеництво, потім переказували знаки та чудеса божественної сили, які Бог звершив через заслуги мученика у присутності прелатів Вселенської церкви. З хвалою ангелів, звучав гімн, а по всій церкві відбулося загальне роздавання свічок, що було вперше на урочистій службі. Після цього папа виголосив молитву, яку він сам продиктував про славного мученика та понтифіка, і завершувалось це урочистою Месою. Після того, як усе це було належним чином виконано, той прапор залишився в церкві святого Франциска як свідчення завершеною роботи [17, с. 60].

На цій церемонії були присутні представники церковної та світської влади. Серед перших прибулих, був єпископ Краківський, архієпископ Гнєзненський, а також єпископи Вроцлава, Познаня, Влоцлавекка. Світську владу представляли старший князь – Болеслав Сором'язливий, князь Ленчицько-Куявський – Казимир, князь Великопольський – Пшемислав та князь Мазовецький – Земовит. Серед вищезгаданих представників династії, Казимир прославився поширенням культу Святого Станіслава у Кракові. Окрім цього є свідчення що під оплески та вигуки народу винесли святі мощі Станіслава і розподілили їх між церквами та монастирями [50, с. 305]. Беззаперечно, ці події пов'язані з вищезгаданим князем Казимиром, адже перші значні ознаки пам'яті нового Святого в Куявах, безумовно

завдячують князю та його найближчій родині. Ймовірно серед перших сакральних будівель довірених опіці святого Станіслава, були церкви в Бжесті Куявському.

Навіть попри те, що канонізація була проведена з метою об'єднання Польщі, дива не сталось, навіть навпаки почався період німецького впливу та внутрішніх конфліктів. З цими подіями з'являється нова постать – Якуб Свінка. Про його походження відому небагато, однак його роль в історії є суттєвою. Його мрія про об'єднання Польщі у королівство, змінила долі Пшемисла II, а вже пізніше Владислава Локетека. Якуб Свінка, фактично з'явився в історії у 1283 р., ставши архієпископом Гнезненським. Ще з періоду феодальної роздробленості, Якуб був прихильником об'єднання польських земель. Керуючись своєю метою, він співпрацював з Пшемислом II та Владиславом Локетекем, крім цього коронував чеського короля Вацлава II. Задля здійснення своєї ідеї, він боровся за єдність польської церкви та навіть рятував польську культуру від германізації. На період 1283 р. Польща і Європа перейшла у нову еру [17, с. 61].

Відтак у Пруссії, тевтонські лицарі завершували свою благородну мету, а їхні прапори з чорним Хрестом, вже дивилися у бік Литви. Водночас, князь Лешек Чорний, довів свою могутність, завдавши поразки литовцям. Попри те архієпископський престол у Гнезно залишався вільним. Польська держава була роздроблена майже 150 років, охоплена братовбивчою війною та зовнішньою агресією. Безперечно, архієпископи Гнезно, у період феодальної роздробленості переконували князів примиритися, а згодом виносили думку про об'єднання держави. Якуб був обраний на посаду архієпископа лише після дванадцятирічної вакансії, тобто у 1283 р., до свого призначення він обіймав посаду кантора Гнезненської капітули [51, с. 7-9].

З перших днів свого перебування на посаді, Якуб дуже активно займався політичною діяльністю з непохитною вірою і намаганням досягти своєї мети. З самого початку він вміло дбав про об'єднання польської церкви, адже існувала загроза з боку німецького впливу. Його політика, безпосередньо була пов'язана з синодом у Ленчиці 1285 р., який він скликав особисто, щодо порушення мовного питання. Якуб, без перебільшень спрямовував свою діяльність на просування з

питань використання польської мови у літургії, та в загальному навчанні в монастирських та кафедральних школах. У вищезгаданому синоді брали участь: архієпископ Гнезненський – Якуб Свінка, єпископ Краківський – Павло із Пшеманкова, єпископ Познанський – Ян, єпископ Плоцький – Томаш, єпископ Влоцлавський – Віслав, єпископ Вроцлавський – Томаш. Вище духовенство, розглядало найважливіші питання, яких багато виникло після 12-річної відсутності митрополита Гнезненського [54, с. 133].

Першими постановами, які були прийняті синодом, були ті, що регулювали канонічні питання. Зокрема єпископів зобов'язували засновувати нові церкви, посилено контроль єпископів над висвяченням та призначенням кліру на пастирські посади, усі акти дарування мали скріплюватися печатками єпископа та фундатора, що беззаперечно гарантувало юридичний захист церковних володінь. До того ж, священницькі молитви мали промовлятися голосно і чітко, а вибрані були обов'язковими до читання. Крім цього, архідиякони стежили за чистотою вівтаря, церковного та священницького богослужбового одягу, а також за правильне розміщення Пресвятих дарів та елей, призначених для здійснення святих таїнств. Важливою постановою єпископів, безпосередньо було засудження плати за здійснення таїнств, до того ж врегульовані фінансові відносини між парафіяльними священниками та вікаріями. Священники зобов'язувались надавати допомогу хворим. Ті хто підтримував ворогів Церкви, мали втрачати свої бенефіції та бути позбавлені права займати їх у майбутньому. Для боротьби з полігамією, синод наказав установити дошлюбні заборони. Таких канонів було прийнято безліч, вони стосувалися адміністративних і церковних справ, визначали стосунки між єпископами, і безпосередньо були настанови про управління майном померлого єпископа [54, с. 134-136].

І лише чотири канони які були прийняті, регулювали питання, пов'язані з викладанням та використанням польської мови. Один із канонів, прямо наказував, щоб молитва Господня і Символ віри, були перекладені польською мовою для народу. Водночас, усі священники зобов'язувались, щонеділі під час проведення урочистостей Мес, тлумачити народу польською мовою слова Молитви Господньої.

Такі дії, безумовно призвели до підвищення лінгвістичних навичок польськомовних священників [54, с. 137-138].

Останнім із канонів, який безпосередньо відображає ставлення польської церкви до мови свого народу, є той, що постановляє: для збереження та поширення польської мови, ректори шкіл не повинні призначатися на окремі церковні посади в соборах і монастирях, або в будь-яких інших місцях, без знання мови. Цей синод мав об'єднати духовенство середньовічної Польщі та прищепити священникам любов до мови та ідею єдиного королівства.

Політика Якуба Свінки напряду була пов'язана з об'єднанням Польської держави. В першу чергу, він хотів вдихнути нове життя в культ першого покровителя Польщі – святого Адальберта, адже через популярність вищезгаданого святого Станіслава, перший був дещо забутий. Таким чином він наказав, щоб житія Святого Адальберта читалися у всіх кафедральних та монастирських церквах у день його мученицької смерті. Однак, щоб об'єднати країну, він прагнув перш за все коронації Пшемисла II

Єпископ, звернув увагу на загрози, що виникали у Польщі, Він мав на увазі як і німецьких поселенців, так і лицарів з духовенством, особливо ченців. Конфлікт який виник між єпископом Вроцлавським – Томашом і Генріхом IV Пробусом, змусив Якуба продемонструвати свою патріотичну позицію. Оскільки князя підтримували німецькі міщани та францисканці, які відокремилися від польської церковний провінції, єпископ став на бік Томаша. Його національні міркування переважали над церковними, коли він двічі порушував канонічний процес проти германізованого краківського єпископа – Яна Мускати, переконаного прихильника Пржемисловичів, стаючи на бік Владислава Локетека, Таким чином, Якуб відкрито виступав проти німецьких ченців, що призвело до відлучення Яна Мускати від церкви [61, с. 59].

Безпосередньо, політика єпископа була пов'язана з коронацією Пшемисла II. Історія цієї події виходила за межі тодішніх політичних стандартів. Протягом довгого часу в історіографії були дискусії щодо законності цього акту, оскільки офіційного дозволу від Святого престолу не збереглося. Однак безліч сучасних

істориків вказують на те що Якуб Свінка міг провести дуже вдалу дипломатичну операцію навіть попри опір чеського короля Вацлава II. Важливим символом цієї коронації, було використання давніх інсигній – корони та діадеми, які Пшемисл II напередодні коронації, ще у 1290 р. вивіз із Кракова. Чехи звинуватили його в тому, що він привласнив діадему Польщі, яка ще за давнім правом мала належати тому, хто володіє Краковом, однак князь не погоджувався з цим і використав цю корону під час своєї коронації в Гнезно у 1295 р. Ще одним символічним моментом є печатка з коронованим орлом, на якій був надпис про те, що Всевишній повернув полякам їхні «переможні знаки». *(Додаток Г)* Це ще один аргумент, який доказує, що Пшемисл II, не просто захопив владу, а ідеологічно обґрунтував її як відновлення втраченого королівства [33, с. 104-105].

Таким чином, архієпископ Якуб Свінка, 26 червня 1295 р. у Гнезненській святині, поклав на голову корону Пшемислу II, вручивши йому королівські регалії. У даній коронації взяли участь лише чотири єпископи, тому що два інші – вроцлавський і краківський, не були присутні, через свою залежність від Вацлава II. Тим не менш, Пшемисл II через рік, у Рогозні, був жорстоко убитий, у результаті здійсненої змови проти нього маркграфом Бранденбургом. Останній не зміг погодитися з конкуренцією сильної держави. Як відомо король не залишив після себе нащадків, які б могли претендувати на батьківську спадщину. Відтак, з'явилися два основні претенденти на трон – Генрик III і Владислав I Локетек [17, с. 60].

Однак на польській політичній арені, вкотре з'являється Вацлав II, який сприяв політичній ізоляції князя Владислава I Локетєка. В результаті чого, у нього не було іншого виходу, як виїхати до Угорщини і залишатись у вигнанні ще кілька років. Водночас польське королівство перейшло під владу Вацлава II, а у 1300 р. був коронований Гнезненським архієпископом. Його політика супроводжувалась репресіями і цілковитою централізацією влади, а на усі посади були призначені вихідці з Чехії та Німеччини. Вацлав II керував Польщею, у переважній більшості з Чехії, тому що чеська корона була для нього важливішою. Наприкінці 1304 р., Владислав I Локетек, скориставшись внутрішнім обуренням мешканців Польщі,

прагнув повернути назад втрачені володіння. На початок він опирався на підтримку Сандомирської землі, а у червні 1305 р., після смерті Вацлава II, зміг повністю повернути собі свої володіння [17, с. 61-62]. Таким чином смерть чеського правителя допомогла досягнути мети Владиславу I Локетеку, так як суперників у нього більше не було, він мав намір заволодіти усім королівством Польщі. Однак у Кракові на нього чекав опір збоку тодішнього єпископа – Яна Мускати, який як відомо, був прихильником німецького та чеського духовенства. Тим не менш, завдяки підтримці архієпископу Якубу, Мускат підкорився Владиславу.

Варто зазначити, що на початку XIVст розгортався судовий процес Якуба Свінки проти краківського єпископа Яна Мускати. Боротьба Якуба була не безпідставною, оскільки іноземний вплив у польській церкві був значним. Відтак, цей процес пройшов три головні фази, кожна з яких відображала тодішню політичну ситуацію у країні. Перший етап (1304 р.) розпочався як спроба мирного але водночас досить безкомпромисного врегулювання конфлікту через Третейський суд у Вроцлаві. На той час Ян Муската був під захистом чеського короля Вацлава II, тому Якуб не міг діяти рішуче. Судею у цій справі виступав вроцлавський єпископ – Генрик із Вербжна. Архієпископ звинуватив Мускату в непокорі та фінансових зловживаннях владою у митрополії, крім цього, незаконному отриманні посади. Проте, цей суд закінчився для Свінки поразкою, адже під тиском Чехії, суддя фактично виправдав Мускату, обмежившись лише вимогою формальної обітниці послуху. Таким чином, Свінка був зобов'язаний прийняти це рішення, і в свою чергу, очікував на більш сприятливі політичні обставини [32, с. 139-144].

Другий етап (1306 р.) став переломним після смерті прихильника Мускати – Вацлава II та вбивства його наступника. Відповідно виникла, вигідна політична ситуація, яка дозволила Якубу Свінці відновити справу вже на повноцінному канонічному рівні. Судові засідання, які проходили у липні 1306 р. у Сандомирі, прагнули притягнути Мускату до відповідальності за ігнорування наказів митрополита. Краківський єпископ виявляючи зневагу до церковної ієрархії, просто ухилився від явки, що дало Свінці юридичне право звинуватити його у непокорі та нахабності. У цей період, звинувачення проти краківського єпископа

почали набертати обертів. Відтак, із суто церковних проступків переросло у злочини проти суспільного порядку [32, с. 146].

Третій етап, відбувався протягом (1307-1308 рр.) – саме це стало кульмінацією ідеологічного розгрому «кривавого вовка». Даний судовий процес відбувався у Бресті-Куявському. Безперечно з простого розслідування це перетворилось на масштабне слідство злочинів Яна Мускати проти польського народу. Архієпископ залучив понад ста свідків від простих священників до впливових лицарів, які під час присягою свідчили про жорстокість найманців єпископа, тортури у в'язницях, спалення селищ та цинічне пограбування церков. Таким чином, на основі цих свідчень Якуб, офіційно проголосив Яна Мускату – ворогом польського народу. В результаті цього краківського єпископа було повністю відсторонено від церкви, що позбавило його права керувати кафедрою. Судові процеси, не лише легітимізували владу Владислава Локетек, але й очистили церкву від головного провідника іноземних інтересів [32, с. 147].

У 1314 р., на фоні політичних змін Локетек досягнув значних успіхів, закріпивши свою владу у Великопольщі. Однак напередодні, у країні не обійшлося без опору збоку німців, які на той час перебували у Кракові, на чолі з Альбертом – краківським війтом і єпископом Яном Мускатою. Другий у свою чергу опинився у безвихідній ситуації, тому він шукав будь-які шляхи відновити свою владу, оскільки був позбавлений сану. Фактично він перетворився на дипломатичного шпигуна чеської влади. Під час цього протистояння, простежуються перші прояви польського шовінізму. Беззаперечно, у них були на це підстави, оскільки німецька влада завжди втручалася у внутрішню політику Польщі, бажаючи підпорядкувати собі їхню церкву. Чехів називали васалами німецького імператора, чужоземцями. Гнєзненський архієпископ Якуб Свінка, звинуватив єпископа Яна Мускату, назвавши його «ворогом польського народу» і притягнув на церковний суд. Крім цього, від церкви було відлучено князів роду Глогау, які займали територію у Нижній Сілезії. Якуб неодноразово наголошував, що вони «перетворили Сілезію у нову Саксонію». Більше того, він відхилив їхні вимоги на володіння Померанією, на користь Тевтонського Ордену [16, с. 117].

Що найцікавіше, розслідування Краківського заколоту здійснювали за допомогою мовної перевірки. Кожен, хто був підозрюваний, повинен був повторити слова «soczewica, koło, miele, młyn», відповідно, так було легко виявити винуватців [16, с. 101]. На бік Владислава I Локетек стали міцні лицарі, які потім у свою чергу отримали певну частку землі, що свідчило про формування, так би мовити, уявлень про суспільний, об'єднаний, польський стан. Після придушення бунту, Владислав закріпився у Великопольщі, що було важливо, адже Гнезно було резиденцією архієпископа, що свідчило про об'єднання політичного і церковного центру. Щодо долі Альберта, відомо про його втечу, відтак йому вдалось уникнути покарання. Через напружену ситуацію, Владислав I Локетек обмежив офіційне уживання німецької мови у Кракові і скасував спадковий характер вйтівства у даному місті, щоб у майбутньому запобігти будь-якому заколоту.

До того ж, у 1313 р. Владислав титулував себе спадкоємцем усього Польського королівства. Тим не менш, він хотів коронуватись, але очікував більш зручного моменту. У червні 1318 р. відбувся з'їзд усіх світських та церковних представників, який проходив у Сулейові. На цьому зібранні було ухвалено звернення адресоване папі, з клопотанням надати дозвіл на коронацію польського короля Владислава I Локетек. Тодішній папа Іоанн XXII, який знаходився у своїй резиденції в Авіньйоні, у Франції, надав згоду на коронацію, однак у непрямій формі, у зв'язку з втручанням у цю справу – Яна Люксембурзького. Останній у свою чергу стверджував, що право на коронацію має лише він, тим не менш через різні політичні погляди, папа не був надто переконаний [27, с. 140].

Таким чином, 20 січня 1320 р. Владислава I Локетек було короновано, у краківському кафедральному соборі. Коронацію проводив, «згідно з волею папи», архієпископ Яніслав, оскільки Якуб Свінка не дожив до цього часу. *(Додаток В)* Безпосередньо, Краків уперше слугував місцем проведення коронації, оскільки дане місто було столичним центром Давньопольської держави [17, с. 63-64].

Підсумовуючи, варто підкреслити, що процес усунення феодальної роздробленості був тісно пов'язаний із діяльністю католицької церкви та досить непростими геополітичними обставинами. Початок цього періоду відзначився

запрошенням Тевтонського ордену, князем Конрадом Мазовецьким. Їхній союз, через стратегію великого магістра Германа фон Зальца та експансію Германа Балка призвів до появи загрозливого сусіда, замість очікуваної допомоги. Одночасно з тим, внутрішній простір Польщі зазнавав змін, завдяки активній розбудові монастирів домініканцями та францисканцями. Водночас їхня діяльність разом із культом канонізованого єпископа Станіслава Щепанівського заклали ідеологічну єдність роздроблених земель. Переломним етапом об'єднання Польського королівства став конфлікт між мовно-національним архієпископом Якубом Свінкою та чеськоорієнтованим єпископом Яном Мускатою. Тим не менш, перемога першого у судових процесах та придушення заколоту краківського вейта Альберта, нівелювали претензії Яна Люксембурзького, що створило умови для триумфу Владислава I Локетека. Коронація, яка відбулась у 1320 р. у Вавельському соборі, стала логічною розв'язкою старань багатьох поколінь. Починаючи від перших місіонерських місій, і завершуючи ідеологічними збройними протистояннями. Таким чином завдяки союзу церкви і світської влади, Польща здолала феодальне безладдя, відродившись у неподільне Польське Королівство.

ВИСНОВКИ

Процес християнізації Польської держави охоплював тривалий багатоетапний шлях духовної та інституційної трансформації. Ця багатовікова еволюція розпочалась з ранніх місійних впливів IX ст., які були поширені у тогочасних провідних країнах, зокрема у Німецькій імперії. Як відомо, релігія виступала як основний та обов'язковий чинник міжнародного визнання і суверенітету держави.

Трансформація Польщі, яка брала свій початок від впливу перших місій, набула незворотного характеру, завдяки визначальному вибору центральної релігії тодішнього князя Мешка I. Його хрещення у 966 р. за сприяння шлюбу з чеською принцесою Дубравкою, вивело Польську державу на міжнародну арену сильних країн. Таким чином після двох років почали з'являтися перші церковні структури. Вагоме значення для розвитку християнства, без втручання Магдебурзького архієпископства, мав Святий Престол, якому Мешко I передав під опіку свої землі у 991 р. Безпосередньо, особливе значення для еволюції церковної політики Польщі мала мученицька смерть Святого Войцеха у 997 р. Святі мощі мученика були викуплені королем Болеславом Хоробрим, що стало причиною Гнезненського з'їзду, на якому завдяки Оттону III було закладено польську незалежну митрополію. Наступні місіонерські місії здійснені Бруном з Кверфуртом та П'ятьма братами мучениками заклали підґрунтя у церковній політиці Польщі. Однак поступове піднесення християнського життя, було перерване язичницьким повстанням у 1030 р., що поставило під загрозу існування християнської віри.

Переломним моментом, стало правління Казимира I Відновителя, який став своєрідним реставратором релігійного життя в Польщі, завдяки відновленню зруйнованих церковних структур і перенесенню політичного центру до Кракова. Наступний період зміцнення міжнародного престижу Польщі пов'язаний з владою Болеслава Сміливого. Завдяки підтримці папи Григорія VII, він повернув королівський титул своїй державі у 1076 р. Тим не менш його ворожнеча з тодішнім єпископом Станіславом Щепанівським спричинили падіння його авторитету серед духовенства, одночасно з цим він заклав фундамент для майбутнього культу святого

патрона. Його наступник Болеслав Кривоустий відомий своєю політикою, яка призвела до майбутньої політичної роздробленості у країні. Тим не менш, місіонерська діяльність Оттона з Бамбергу у 1124 р. і 1128 р., спрямована на регіон Помор'я, принесла свої результати, що призвело до створення поморського єпископства і було відновлено незалежність польської церкви у 1136 р. Безпосередньо наступники Болеслав IV Кучерявий і Казимир II Справедливий відзначились зміцненням союзу між династією та ієрархією, а церква водночас виступала основним гарантом політичної стабільності. Зокрема, привезені мощі святого Флоріана зміцнили статус Кракова як ключового духовного центру.

Новий напрям церковної політики за правління Лешека Білого був спрямований на християнізацію Пруссії, за допомогою єпископа Крістіана, що в результаті призвело до залучення Тевтонського ордену, князем Конрадом Мазовецьким. Ця подія, змінила геополітичну ситуацію, перетворивши місіонерську діяльність на політичне протистояння. Разом з тим, внутрішня політика Польщі збагачувалася новими духовними силами – домініканцями та францисканцями 1222 р., їхня культурно-просвітницька діяльність стала поштовхом до змін у суспільстві та підготовкою до консолідації. Незважаючи на гостру боротьбу між архієпископом Якубом Свінкою та пронимецьким єпископом Яном Мускатою, ідея відродження Єдиного Польського Королівства була реалізована завдяки тріумфальній коронації Владислава I Локетека у 1320 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані джерела

1. Anonim. Żywot św. Wojciecha „Tempore illo...” (XII w.). Średniowiecze. URL: <https://share.google/LxpLRKT5bUAWDo3V5> (Дата звернення: 25.03.2026).
2. Brunon z Kwerfurtu. Żywot Pięciu Braci Męczenników. URL: https://www.scribd.com/document/890037460/Brunon-z-Kwerfurtu-%C5%BBywot_Pi%C4%99ciu-Braci-M%C4%99czennikow (Дата звернення: 17.03.2026).
3. Die Chronik Thietmars von Merseburg. Berlin: Verlag von Wilhelm Besser, 1848. URL: https://www.wagnerb.de/PDF/Die_Chronik_Thietmars_von_Merseburg.pdf (Дата звернення: 30.03.2026).
4. Długosz J. Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego. Ks. 3, Ks. 4, 409 s. URL: <https://wpolonia2polska.wordpress.com/wp-content/uploads/2018/02/dlugosz-jan-roczniki-czyli-kroniki-krolestwa-polskiego-iii.pdf> (Дата звернення: 13.04.2026).
5. Domysł śledzeniu podany: goście Piasta mogli być Cyryl i Metody, apostołowie Słowian. Czasopismo Naukowe Księgozbioru Publicznego imienia Ossolińskich. Lwów, 1828. R. 1. Z. 2. 174 s. URL: <https://polona.pl/item-view/fl17c7524-1bea-4d23-8eb2-b5a00fcabc29?page=0> (Дата звернення: 30.03.2026).
6. Gall Anonim. Kronika Polska. tłum. Zygmunt Komarnicki. URL: <https://share.google/VkJz4deGT0F42D7GV> (Дата звернення: 19.04.2026).
7. Kadłubek W. Kronika Polska. URL: <http://biblioteka.kijowski.pl/sredniowiecze/kadlubek%20wincenty%20-%20kronika%20polska.pdf> (Дата звернення: 02.04.2026).
8. Kronika ziemi pruskiej. Piotr z Dusburga. tłum. S. Wyszomirski. Toruń : Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2004. 263 s. URL: <https://www.przewodnikgdanski.pl/2014/wp-content/uploads/2014/01/Piotr-z-Dusburga-Kronika-Ziemi-Pruskiej.pdf> (Дата звернення: 21.04.2026).
9. Monumenta Poloniae historica : Pomniki dziejowe Polski. T. 1. Lwów : Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, 1864. 946 s. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/9072/edition/14880/content> (Дата звернення: 15.03.2026).

10. Monumenta Poloniae historica : Pomniki dziejowe Polski. T. 2. Lwów : Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, 1872. 998 s. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/10066/edition/17159/content> (Дата звернення: 28.03.2026).
11. Monumenta Poloniae historica : Pomniki dziejowe Polski. T. 4. Lwów : Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, 1884. 992 s. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/10068/edition/17161/content> (Дата звернення: 19.04.2026).
12. Otto Bambergensis Episcopus. Vita operaque. URL: https://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/10611139%2C_Otto_Bambergensis_Episcopus%2C_Vita_Operaque%2C_MLT.pdf (Дата звернення: 06.03.2026).
13. Preubisches Urkundenbuch. T.1 cz. 1. Königsberg : Hartungsche Verlagsdruckerei, 1882. 240 S. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/13122/edition/21009/content> (Дата звернення: 09.04.2026).
14. Urkunden der Jahre 1231-1340 ; Codex diplomaticus Warmienses oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands. Bd. 1, Urkunden der Jahre 1231-1340. Mainz : Franz Kirchheim, 1860. 603 S. URL: <https://kpbc.umk.pl/dlibra/publication/10188/edition/22389/content> (Дата звернення: 17.04.2026).
15. Weise E. Interpretation der Goldenen Bulle von Rimini (März 1226) nach dem kanonischen Recht. Erich Weise. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens : in 1 bd. hrsg. von K. Wieser ; unter der Patronanz des Deutschen Ordens. Bad Godesberg : Verlag Wissenschaftliches Archiv, 1966. S. 15–23.

Монографії і статті

16. Дейвіс Н. Боже ігрище : Історія Польщі. пер. з англ. П. Таращук. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 1080 с.
17. Крикун М., Зашкільняк Л. Історія Польщі. Львів, 2002. 762 с.
18. Мокрянин Д. М. Місійна діяльність св. Войтеха Славниковича після вигнання з чеських земель (995–997 рр.). Ужгород : Науковий вісник Ужгородського університету, 2011. С. 232–237
19. Рудь М. Місія Оттона Бамберзького 20-х років XII ст. та її роль у християнізації Західного Помор'я. Етнічна історія народів Європи : збірник

- наукових праць. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2018. С. 28–31.
20. Шепетяк О. Християнізація західних слов'ян. Київські філософські студії 2018: матеріали наукової конференції, 17–18 травня 2018 року : тези доповідей. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018. 172 с.
  21. Baraszkiewicz J. Widukind of the saxon origins. Acta Poloniae Historica, 2005. S. 25-54. URL: https://rcin.org.pl/Content/25410/PDF/WA303_42501_200591_A_PH_02_o.pdf (Дата звернення: 19.03.2026).
  22. Brackmann A. Die Ostpolitik Ottos des Großen. Berlin : Walter de Gruyter, 1926. S. 140-153
  23. Caban W. Polityka północno - wschodnia Kazimierza Sprawiedliwego w latach 1177–1192. Rocznik Białostocki, 1974. T. 12. S. 199–210.
  24. Gałuszka T. Zdanek M. Krakowskie bulle rekomendacyjne Grzegorza IX a początki dominikanów polskich. Studia Źródłoznawcze. 2011. T. 49. S. 49–64.
  25. Gładysz M. Zapomniani krzyżowcy. Polska wobec ruchu krucjatowego w XII–XIII wieku, Warszawa : Wydawnictwo Poznańskiego towarzystwa przyjaciół Nauk, 2003. T. 94. Z. 2. S. 243–245.
  26. Grala T. Organizacja administracji państwa zakonnego w Prusach do końca XIII wieku. Poznań : Archiwa, Biblioteki i muzea kościelne, 2012. S.73-94
  27. Graff T. Biskupi krakowscy wobec króla Władysława Łokietka (1320–1333) na tle problemów epokiwybrane aspekty. Kraków : Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne, 2014. Nr 141 (4). S. 139–154.
  28. Grochowski P. Chrystian biskup Prus 1216-1245 i misja pruska jego czasów. Wydawnictwo VERBINUM, 2018. 504 s.
  29. Grygiel J. Jaksa z Miechowa i inni. Udział Polaków w ruchu krucjatowym. URL: <https://ruj.uj.edu.pl/server/api/core/bitstreams/6e61f930-dc39-4723-8fd4-888ef2febca8/content> (Дата звернення: 20.04.2026).
  30. Jasiński. T.The Golden Bull allegedly issued in 1226 by Frederick II for the Teutonic Order. URL: <https://real.mtak.hu/162963/1/12%20Jasinski.pdf> (Дата звернення: 22.03.2026).

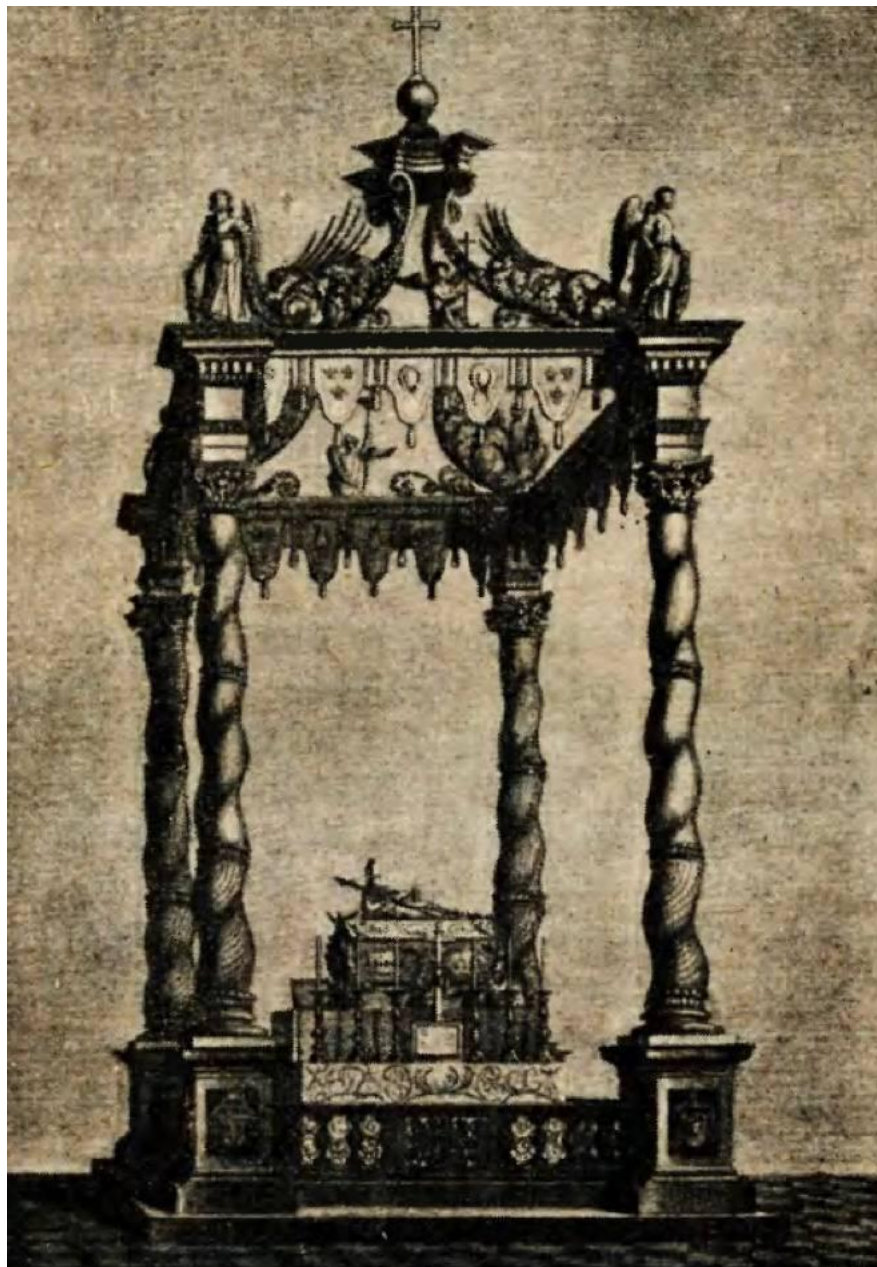
31. Jemielity W. Św. Brunon z Kwerfurtu. Olsztyn : Studia Warmińskie, 1982. T. 19. S. 45–54. URL: https://wmbc.olsztyn.pl/Content/11583/04_sw_brunon.pdf (Data звернення: 24.03.2026).
32. Jerzak N. Kwestia biskupa wrocławskiego Henryka z Wierzbna w sporach biskupa krakowskiego Jana Muskaty. Wrocław. URL: <https://theologos.pl/server/api/core/bitstreams/9d5b05e4-9773-4123-ac6d-c45ed86cb561/content> (Data звернення: 10.04.2026).
33. Jurek T. Kontrowersyjny kontrowersje wokół przygotowań do koronacji Przemysła II. Poznań : Kwartalnik Historyczny Rocznik XIII, 2006. S.103-111.
34. Kajkowski K. „Kryzys monarchii piastowskiej” i problem tzw. Reakcji pogańskiej okiem archeologa. *Slavia Antiqua*, 2017. T. 58. S. 193–216.
35. Kanior M. Benedyktyni w diecezji krakowskiej. *Analecta Cracoviensia*, 1994. T. 26. S. 325–352.
36. Kinnamos J. *Deeds of John and Manuel Comnenus*. John Kinnamos. transl. by Charles M. Brand. New York : Columbia University Press, 1976. 274 p.
37. Kubicki R. Dominikanie w społeczeństwie państwa krzyżackiego w Prusach w XIII-XVw. - problem zaplecza społecznego. Opole. 2008. s. 443-452
38. Kubicki R. The Teutonic Order and monasteries in Gdańsk Pomerania in the first half of the 14th century. *Studia dziejów Średniowiecza*. 2026. T.26. S. 86-109.
39. Labuda G. Akt Dagome iudex – pierwsza „konkordatowa” umowa międzyPolską a Stolicą Apostolską z czasów papieża Jana XV (985–996). Kórnik : Pamiętnik biblioteki Kórnickiej, 2001. s. 17-24.
40. Labuda G. Ibrahim Ibn Jakub. Najstarsza relacja o Polsce w nowym wydaniu. *Roczniki Historyczne*. 1947. T. 16. S. 100–183.
41. Labuda G. O nadaniu biskupa Chrystiana dla Dobrzyńców z roku 1228. *Roczniki Humanistyczne*. 1972. T. 20. Z. 2. S. 43–50.
42. Łukaszewicz A. O Dagome iudex, czyli papirus a sprawa polska. *Przegląd Historyczny*. 2012. T. 103. Z. 2. S. 365–380.
43. Mironowicz A. The Methodian mission on the Polish lands until the dawn of 11th century. *ELPIS. Rocznik XV (XXVI). Zeszyt 27 (40)*. 2013. S.17-32.

44. Nikodem J. *Parens tanti pueri. Władysław Herman w Gallowej wizji dziejówdynastii*. Kwartalnik Historyczny. 2010. T. 117. Nr 1. S. 5–25.
45. Nowak A. *O kulcie świętego Stanisława ze Szczepanowa*. *Gaude Mater Polonia*. Tarnów : Tarnowskie Studia Teologiczne, 1979, T. VII. S. 129-142. URL: https://theo-logos.pl/server/api/core/bitstreams/0ae57eaa-2a8c-4c42-a4d5_2ce671f1cc4f/content (Дата звернення: 16.04.2026).
46. Obodzińska A. *Z dziejów chrześcijaństwa na ziemi wolińskiej*. *Studia Włocławskie*. 2006. T.9. s. 308-326
47. Paradowska M., Urbańska A. *Kult św. Wojciecha w polskiej kulturze ludowej. Zarys problematyki*. *Etnografia Polska*. 1996. T. 40. Z. 1–2. S. 41–52.
48. Pietrzak A. *History of Poland during the middle ages*. Łódź : Institute of History University of Lodz, 2013. S. 61-93
49. Rechowicz M. *Początki szkoły katedralnej w Gnieźnie*. *Roczniki Humanistyczne*. 1972. T. 20. Z. 2. S. 35–52.
50. Rozynkowski W. *Wokół kanonizacji biskupa Stanisława*. *Studia Włocławskie*. 2006. T. 9. S.301-307.
51. Sałański M. *Wielcy polskiego średniowiecza*. Warszawa : Histmag, 2014. 160 s.
52. Sikorski D.A. *Chrzest Polski i początki Kościoła w Polsce (do połowy XI wieku)*. Poznań : Instytut Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2016. S. 25–38.
53. Sochaniewicz K. *Bolesław Chrobry*. Lwów, Warszawa, Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1926. 91 s.
54. Stelmach W. *Język polski w statucie synodu łączyckiego z 1285 roku – tłumaczenie kanonów*. *Poznańskie Spotkania Językoznawcze*. 2018. Nr35. S. 131–140.
55. Stępiński W. *Św. Wojciech – biskup męczennik, św. Otton – biskup misjonarz*. *Szczecińskie Studia Kościelne*. 1991. T. 2. S. 21–34.
56. Stopka K. *Szkoły Małopolski średniowiecznej w świetle ostatniej monografii*. *Przegląd Historyczny*. 1996. T. 87. Nr 3. S. 615–630.

57. Śladami Świętego Stanisława : w 940. rocznicę śmierci biskupa męczennika. Kraków : Małopolskie Centrum Edukacji „MEC”, 2019. 181 s. URL: <https://patriotycznykrakow.pl/wpcontent/uploads/2021/05/Stanis%C5%82aw.pdf#page=49> (Дата звернення: 08.04.2026).
58. Strzelczyk J. Od Praszowian do Polaków. Kraków : Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987. 84 s.
59. Szczepański S. Chrystian – biskup Prus i jego dzieło w kontekście cysterskiej misji chrystianizacyjnej. Komunikaty Mazursko-Warmińskie. 2016. Nr3 (293). S. 485–497.
60. Wojciechowska B. Kary kościelne w Polsce wczesnośredniowiecznej (X–XIIIw.). Czasopismo Prawno-Historyczne. 2005. T. 57. Z. 2. S. 267–284.
61. Wyrozumski J. Kult św. Stanisława w Polsce średniowiecznej. Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. 1997. S. 49-65.
62. Wyrwa A.M. Dominikanie w społeczeństwie państwa krzyżackiego w Prusach w XIII-XVw. Problem zaplecza społecznego. Święty Jacek i dziedzictwo dominikańskie. Opole : Redakcja Wydawnictw Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, 2008. S. 443–452.
63. Wyrwa A. M. Zasady fundacji opactw cysterskich. Kraków : Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”, 2017. S. 501
64. Zasada Z. Geneza i dzieje kultu świętego Floriana w Polsce. Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego. 2016. Nr 8. S. 245-298
65. Zawadzki R. Innocentego PP. IV Bulla kanonizacyjna świętego Stanisława oraz Bulla delegacyjna dla Jakuba z Velletri. *Analecta Cracoviensia*. 1979. T. 11. S. 23-45
66. Zawadzki W. Udział dominikanów w chrystianizacji Prus do połowy XIII wieku. Komunikaty Mazursko-Warmińskie. 2016. Nr3 (293). S. 499–510.
67. Zbudniewek J. Znaczenie misji i męczeństwa św. Wojciecha w Polsce. Notatki Płockie. 2000. Nr 3 (184). S. 3–7p.

ДОДАТКИ

Додаток А

**GROBOWIEC ŚW. WOJCIECHA
w katedrze gnieźnieńskiej**

Джерело:

Sochaniewicz K. Bolesław Chrobry. Lwów ; Warszawa ; Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1926. s. 33

Męczeństwo sw. Floriana. Obraz oltarzowy w austriackim klasztorze Sankt Florian k. Linzu, z 1516 r., pędzla niemieckiego malarza, grafika i architekta Albrechta Altdorfera

Джерело: Zasada Z. Geneza i dzieje kultu świętego Floriana w Polsce. Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego. 2016. Nr 8. S. 265

**Katedra gnieźnieńska, siedziba arcybiskupia Jakuba Świnki
(aut. Auguste François Alés, ok. 1839 r.).**

Джерело: Sałański M. Wielcy polskiego średniowiecza. Warszawa : Histmag, 2014. s.10

Pieczęć królewska Przemysła II.

Джерело: Саляński М. *Wielcy polskiego średniowiecza*. Warszawa : Histmag, 2014. s.12